Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Marek Fapšo

Zahraniční studijní pobyty 1. generace Gollovy školy

Foreign Stays of Students from 1st Genaration of Goll´s School

Praha 2010 **vedoucí práce: prof. PhDr. Zdeněk Beneš, CSc.**

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Turnově dne 23. května 2010 Marek Fapšo

Anotace: Bakalářská práce se zaobírá tématem tzv. Gollovy školy. Konkrétně mapuje zahraniční studijní cesty některých Gollových studentů (Josef Pekař, Josef Vítězslav Šimák, Jaroslav Bidlo a Ladislav Hofman), jež zasazuje do širšího kontextu dlouhého 19. století. Cílem bylo podat několik možných náhledů na koncept Gollovy školy, která nemusí být vnímána jen jako metodologické uskupení, ale může být nahlíženy i z mimovědeckých pozic. Do popředí zde vyvstává osobnost Jaroslava Golla jako svébytného učitele, jeho organizační schopnosti, sociální síť osobních vztahů apod. To všechno se podílelo na konstituování skupiny kolem Jaroslava Golla, jež vešla do dějin dějepisectví pod názvem Gollova škola.

Klíčová slova: Gollova škola, Jaroslav Goll, studijní pobyty, Josef Pekař, Josef Vítězslav Šimák, Jaroslav Bidlo, Ladislav Hofman

Footnote: This presented work is focused on the topic of so called Goll´s School. It pays its attention to the foreign stays of Jaroslav Goll´s oldest students (Josef Pekař, Josef Vitezslav Simak, Jaroslav Bidlo and Ladislav Hofman), which are situated to the period of "long 19th century". The point of it was to show some concrete perspectives of examining the term "Goll´s School", which does not have to be treated as just a methodological group. The main features are Jaroslav Goll as a charismatic tutor, his organization skills or social net of personal relations. These all eventually put together few historians, who are today known as Goll´s School.

Keywords: Goll´s School, Jaroslav Goll, foreign stays, Josef Pekar, Josef Vitezslav Simak, Jaroslav Bidlo, Ladislav Hofman

Obsah

1. **Obšírné uvedení 5**
2. **Motivace mezi zájmem a kalkulem 11**
3. **Oficiálně neoficiální styky 20**
4. **Bohemika v cizině 27**
5. **Svébytné komparace složitého ducha 34**
6. **Stručné zakončení 41**
7. **Použitá literatura a prameny 43**

1. Obšírné uvedení

„Psi si sami nemůžou barvit vlasy, jako to dělají dámy, vo to se musí vždycky postarat ten, kdo je chce prodat.“[1]

Těmito slovy osvětlil geniální Josef Švejk svému nadporučíkovi, jak je to se psím obchodem. Podobně je tomu i s historií a historickou vědou. Už dávno jsou pryč ty doby, které věřily, že pouze pravdivé odkrytí a objevení minulosti stačí k tomu, aby byly dějiny přitažlivé a samy sebe legitimizovaly. Každý historik při hledání těch svých dějin de facto vytváří a koncipuje jejich podobu. Nejsem nějaký nihilista, jenž by prosazoval laciné anarchizovaní na poli historické vědy, ale připouštím, že historik má právo dávat do svého interpretace kus sebe. Ve skutečnosti tak činí všichni, ale jen někteří si to připouštějí. Snad každý historik chce, aby jeho práce byla čtena, a tak nezbývá než volit buď zajímavá témata nebo zajímavé metody zpracování. Obzvlášť u mladých badatelů, kteří nemohou svou práci prodat jen na základě jména a renomé. Neměli bychom ale zase na druhou stranu vytvářet podbízivé texty. Najít kompromis mezi přístupností a seriózností je jeden z velkých úkolů historické vědy 21. století[2].

1.1. Inspirace, podněty, cíle

Má cesta k této práci byla značně klikatá, ale jako počáteční stimul procesu, který vyústil v následující text, mohu bezpochyby označit dílo českého medievisty Martina Nejedlého o meluzínském mýtu[3]. V ní jsem se mimo jiné dočetl, že *„historická věda nespočívá v soupisech stálic, že žádné téma není jednou provždy ‚uděláno‘ a že historik je věčně neuspokojeným sběračem, lovcem, jedlíkem i tvůrcem.“*[4] Tato věta mě přivedla na jednoduchou úvahu o tom, jak bych měl spojit svou velkou lásku k určitému tématu a smysluplnost mého badatelského úsilí. Rozhodl jsem se tedy podívat na staré dobré téma tzv. Gollovy školy novým pohledem. Problém spočinul na klíčové otázce – jaký interpretační přístup bych měl zvolit? Hledal jsem, naslouchal jsem, četl jsem, vstřebával jsem všelijaké podněty až jsem objevil Nový historismus.

Sami představitelé Nového historismu se velmi neradi pouštějí do definici a charakteristik svého přístupu k dějinám. Za všechno pak mluví poměrně klíčová kniha, která

[1] Jaroslav HAŠEK, *Osudy dobrého vojáka Švejka*, Praha 2000, str. 123.
[2] Zajímavý ale místy velmi náročný přístup k věci nabídl Jan HORSKÝ, *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním*, Praha 2009.
[3] Martin NEJEDLÝ, *Středověký mýtus o Meluzíně a rodová pověst Lucemburků*, Praha 2007.
[4] Martin NEJEDLÝ, *Středověký mýtus o Meluzíně a rodová pověst Lucemburků,* str. 16.

nese název *Praktikování Nového historismu*[5]. Již z jejího titulku plyne nechuť něco diktovat či předepisovat, ale oba autoři spíše ukazují použití této interpretační metody na konkrétních příkladech. Závěr úvodu provokativně ukončují: „*Upřímně doufáme, že* [po přečtení této knihy] *nebudete schopni říci, k čemu to všechno je. Pokud ano, pak jsme selhali.*“[6] Není proto ani pro mě lehké najít správná slova, ale pro účely této práce to považuji za smysluplné, a tak se o to alespoň pokusím v následující části. Musím už zde podotknout, že Nový historismus je pro mě vážnou inspirací ale rozhodně ne nějakou závaznou doktrínou. Je také víceméně jasné, že nebyl a ani nemohl být inspirací jedinou. Vždy se pokusím na patřičných místech své zdroje označit a pojmenovat, i když vím, že to v plné míře není nikdy možné.

Nyní bych se ještě mohl podívat na cíl, kterého chci skrze nový pohled na staré téma dosáhnout. Po vydání knihy Bohumila Jirouška o Jaroslavu Gollovi[7] se znovu otevřelo téma tzv. Gollovy školy. I přes některé nedostatky[8] je nutné uznat průkopnické rysy Jirouškovy knihy, jež vnesla nekompromisní ostří do svým způsobem zakonzervované kapitoly dějin dějepisectví. Je už snad osudem takových knih, že více než uspokojivé odpovědi vytváří zásadní otázky. Má práce by mohla, jak doufám, být drobným příspěvkem k této nově otevřené diskuzi a mohla by poukázat na některé aspekty gollovské otázky. Rozhodně si však nečiní nárok na nějakou paradigmatickou konstrukci.

1.2. Metody, postupy, přístupy

„Přestože je Nový historismus v posledních pětadvaceti letech jedním z nejvlivnějších proudů v americké literární vědě, ne všichni se shodnou na tom, čím byl a čím doposud je.“[9] Takto je zahájena jediná v čeština publikovaná kniha o tomto fenoménu literární kritiky poslední pětiny 20. století. Není tedy ani pro mě jednoduché na takto malém prostoru nastínit má východiska v metodologii a podívám se jen na klíčové rozměry celé teorie na příkladu asi nejdůležitějšího představitele Nového historismu Stephena Greenblatta[10]. Předem říkám, že nepůjde o vyčerpávající analýzu ale o eklektické zkoumání mně sympatických rovin.

[5] Catherine GALLAGHER – Stephen GREENBLATT, *Practicing New Historicism,* Chicago 2001.
[6] Catherine GALLAGHER – Stephen GREENBLATT, *Practicing New Historicism*, str. 19.
[7] Bohumil JIROUŠEK, *Jaroslav Goll*, České Budějovice 2006.
[8] Na některé upozornil například Zdeněk BENEŠ, *Demytizovat Golla…Kritické úvahy nad kritickým portrétem a jeho působení*, ČČH 107, 2009, str. 148-151.
[9] Jonathan BOLTON, *Předmluva*, in: Nový historismus/New Historicism, Brno 2007, str. 7.
[10] Pro základní údaje velmi stručně viz závěr stati Vladimír PAPOUŠEK, *Pojetí „new history“ S.Greenblatta a problematika literární historie*, Česká literatura 50, 2002, str. 371-382. O jeho osobě je možné dozvědět se však mnohem více z úvodu ke sbírce drobných prací Stephen GREENBLATT, *Learning to Curse*, London 2007.

Stephen Greenblatt začíná svou slavnou knihu tímto neméně slavným a velmi často opakovaným citátem: *„Na počátku stála moje touha mluvit s mrtvými.“*[11] Americký literární kritik, jenž zasvětil svůj život studiu anglické renesance[12], chápe minulost jako přímo nedostupnou. Vnímá ji spíše jako soubor pozůstatků, mezi kterými je třeba chodit a hovořit s nimi. Proces zkoumání dějin pro něj není odkrývání pozitivně dané skutečnosti ale dialog s relikviemi, které máme kolem sebe[13]. Pokud správně naslouchá, tak skrz ně může mnohé poznat a o minulosti zjistit. Podstatné je, že dialog je vždy o dvou subjektech, kteří na sebe reagují a vzájemně se ovlivňují. Pro svou práci chápu tento aspekt tak, že velmi záleží na tom, koho a jak se budu ptát.

Druhou důležitou rovinu Greenblattovy literární analýzy popsal Vladimír Papoušek takto: *„Texty jsou pro interpreta producentem efektu vzdálené skutečnosti, umožňují dotek s dávno zaniklým.“*[14] Budu pracovat velmi často s dopisy a deníky, které beru do ruky s tím, že za jejich vznikem je možné spatřit určité sociální, psychologické, politické, mocenské či kulturní rozměry a vnitřní rozpory. Nový historismu, lehce v duchu marxismu[15], bere literární texty jako produkty určité konkrétní situace. Já to pro své účely otáčím a chci na základě textových pozůstatků, v mém případě hlavně korespondence a deníků, sestrojit podobu těchto struktur. Můžu shodně s Martinou Kindlmanovou konstatovat, že *„text by měl být tedy zkoumán s vědomím kontextu, v němž vznikl, jako historická entita, jež se zrodila z dobové komunikace či na jejím pozadí.“*[16] Nelze to nicméně vnímat tak, že tu je statické pozadí, které imanentně vložilo svůj otisk do textu a tento otisk by tam přežil do dnešních dnů. Samotný text totiž ovlivňuje ony struktury, a proto vše musíme nahlížet prizmatem děje a akce[17]. Statika musí nahradit dynamiku. Pregnantně to vystihl jeden z novějších interpretů Nového historismu: *„Jak kritický přístup bere* [nový historismus] *literární texty jako prostor, kde se*

[11] Stephen GREENBLATT, *Shakespearean Negotiations*, University of California 1988, s. 1.
[12] V češtině je dostupná jeho velmi poutavá a originální biografie Williama Shakespeara. Viz Stephen GREENBLATT, *William Shakespeare. Velký příběh neznámého muže*, Praha 2007.
[13] V tomto směru navazuje na historika Dominicka LaCapru, jenž pracoval s pojmem dialogizace historie. Viz například Dominick LaCAPRA, *Rethinking Intellectual History. Texts, Contexts, Language*, Cornell University 1983.
[14] Vladimír PAPOUŠEK, *Pojetí „new history“ S.Greenblatta a problematika literární historie*, str. 378.
[15] O vztahu marxismu a Nového historismu Catherine GALLAGHER, *Marxism and The New Historicism*, in: H. Aram VEESER (ed.), The New Historicism, New York-London 1989, str. 37-48 nebo John BRANNIGAN, *New Historicism and Cultural Materialism*, New York, str. 23-29. Originální uchopení Marxe také v Stephen GREENBLATT, *Marlowe, Marx and Anti-Semitism*, in: Learning to Curse, str. 52-76, kde autor píše: *„Smysl této stati je číst Marlowova Žida z Malty ve světle Marxovy Židovské otázky.“* (s. 53)
[16] Martina KINDLMANOVÁ, *Nový historismus a problém interpretace*, in: Teorie dějin vědy a techniky. Sborník příspěvků ze IV. doktorandské konference, Plzeň 2007, str. 56.
[17] K tomu H. Aram VEESER, *Introduction*, in: The New Historicism, s. XI.

mocenské vztahy zviditelňují.“[18] Pojetí moci ve foucaultovském duchu je sice inspirativní, ale já si z této poučky beru to, že text, a nejen literární, oživuje jisté vztahy za ním.

V souvislosti s Novým historismem nelze opomenout užití anekdoty. A to ne pouze jako zpestřující doplněk nýbrž i jako svým způsobem analytickou kategorii. Dnes už jako klasická se jeví drobná stať Joela Finemana, kterou zasvětil právě anekdotě a jejímu vztahu k historické vědě: *„Anekdota, prozatím řekněme jako vyprávění jedinečné události, je literární forma či žánr, který odkazuje na skutečnost. Toto není úplně samozřejmé konstatování, jak by se na první pohled mohlo zdát. Připomíná nám to jednu stranu, že anekdota je něco literárního, protože existují jiné neliterární způsoby vyjádření skutečnosti – přímý popis, názornost, definice, atd. – které nejsou anekdotické. Na druhou stranu nám to říká, že je v anekdotě něco, co převyšuje její literární status, a tento rozdíl je onen cílený vztahový dotyk skutečnosti…“*[19] Nový historismus vnímá anekdotu hlavně jako zdroj poznání zázemí literárního díla. Jako cílené literární vyjádření, které má svůj reálný základ. Já ve své práci užívám anekdotu, jako prostředek k poznání něčeho „za tím“. Z pramenů, které používám, se často dozvídám jen krátké zkazky osobního charakteru. Bylo by ale neúčelné je prostě odhodit jako ojedinělé výlevy mladých historiků. Myslím, stejně jako Joel Fineman, že v každém takovém příběhu je jistý odraz reálného pozadí. Je to, jako když kunsthistorici při studiu impresionistických děl objeví na plátně místo, kde chybí barva. Běžné laické oko, pokud si toho vůbec všimne, vidí jen nějaký flek, který nemá valného významu. Při správném uchopení této drobnosti je ale možné zjistit hodně informací o tom, jak a kde autor dílo maloval, neboť se jedná o místa, kde bylo plátno přichyceno ke stojanu[20]. Malá drobnost poskytuje tak cenná zjištění. V tom tkví smysl práce s anekdotou. Stephen Greenblatt ve své strhující biografii Williama Shakespeara píše: *„Pod nánosem klepů, náznaků a nezřetelných stop je možné letmo zahlédnout nejasnou postavu, něco jako když člověk rozpozná obrys mezi skvrnami na staré zdi.“*[21]

Poslední aspekt, který mě velmi zaujal, je Greenblattovo doplňování „kanonických“ textů marginálními. Věří, že potom zboří některé mýty a stereotypy a poukáže na jiný rozměr v jeho případě shakespearovské otázky. *„Nejsou tu jen tradiční mrtvá schémata, mýty a tradovaná estetická uspořádanost. Nově se v interpretově imaginaci rodí svět lidských bytostí,*

[18] John BRANNIGAN, *New Historicism and Cultural Materialism*, str. 6.
[19] Joel FINEMAN, *The History of the Anecdote: Fiction and Fiction*, in: H. Aram VEESER (ed.), The New Historicism, str. 49-76 (cit. str. 56). K tomu srovnej Lionel GOSSMAN, *Anecdote and History,* History and Theory 42, 2003, str. 143-168.
[20] K tomu *Painting Light. The Hidden Techniques of the Impressionists*, Vienna 2009, zvl. str. 69-99.
[21] Stephen GREENBLATT, *William Shakespeare*, str. 85.

bolesti, úzkosti a nejistot.“[22] Negativní nádech si vysvětluji marxistickou inspirací Nového historismu a mně osobně nepřijde úplně sympatický. Oceňuji ovšem jistou antropologizaci textů a jejich vzniku. V mém tématu by to zajisté mohlo ukázat věci v jiném světle, mohlo by to navrátit lidskou stránku tam, kde už dlouho není.

Myslím, že je správné ještě dodat některé kritiky, jež se snesly na Nový historismus. Z hlediska literární vědy velmi pěkně nastínil jeho úskalí ve výše citovaném článku Vladimír Papoušek. Podle něj je použití Nového historismu v literární vědě, tak jak je nastaven, neprospěšné ba dokonce nevhodné. Podle Papouška se z literárních děl vytrácí jejich jedinečnost a estetická rovina, což ředí literární historii a nakonec vymaže její smysl úplně. S kritiky metody Nového historismu se vypořádává poměrně přesvědčivě Walter Benn Michaels v oné jediné české antologii textů[23]. Někteří badatelé totiž upozorňovali na to, že stírání rozdílů mezi literárními a neliterárními texty, jak se to snaží Nový historismus dělat, je nebezpečné a hlavně metodicky křekhé. V určitém směru tuto kritiku přijímám, protože je užitečně jistým způsobem hierarchizovat texty a jejich nivelizace může být ve výsledku na škodu. Tak daleko v relativizaci třídění textů, kam zachází občas právě Walter Michaels při obraně Nového historismu, bych ovšem já osobně nešel. Asi nejucelenější a nejobsáhlejší analytickou reakci na Nový historismu přednesl Jürgen Pieters ve své knize *Moments of Negotiation*[24]. Bohužel vzhledem k rozsahu mé práce se omezím pouze na tento odkaz.

1.3. Tematizace a konceptualizace

Po stručném uvedení do světa mých metodologických předpokladů se ještě vymezím k uchopením a podrobnějšímu popsání svého tématu. Zahraniční studijní cesty[25] historiků tzv. Gollovy školy[26] časově vymezuji lety 1890-1910. Ne vždy je pouhé časové kritérium dostačující, ale v systému vzdělávání a vzhledem k možnosti úplného výčtů studentů ho shledávám vhodným. Věk studentů se pochopitelně lišil, nicméně termíny zahraničních

[22] Vladimír PAPOUŠEK, *Pojetí „new history“ S.Greenblatta a problematika literární historie*, str. 375.
[23] Walter Benn MICHAELS, *Oběti nového historismu*, in: Nový historismus/New Historicism, Brno 2007, str. 150-160.
[24] Jürgen PIETERS, *Moments of Negotiation. The New Historicism of Stephen Greenblatt*, Amsterdam 2001. Obsáhlá recenze z pera Franka Ankersmita v History and Theory 42, 2003, str. 253-270.
[25] Používám tento pojem i když vím, že třeba Vídeň, kam také studenti jezdili, nebyla de facto zahraničním. Chápu to nicméně tak, že odjeli z univerzity v Praze na jinou instituci - na instituci existující za hranicí českého království.
[26] Problematičnost tohoto pojmu mi je zřejmá, ale přijde mi vhodné ho užívat vzhledem k tomu, že nabízí jakési předporozumnění daného tématu ve smyslu časovém a prosopografickém. Občas také zapluji do vod, které jsou běžně označované jako druhá/mladší generace Gollovy školy. Pro mé téma není v tuto chvíli zcela zásadní rozdělování Gollových žáků podle věku.

pobytů z nich dělá svým způsobem skupinu se společnými rysy i přes individuální rozměry každého z nich.

Základním pramenem pro poznání jejich cesty je korespondence. Všichni studenti psali zpátky do Prahy svým učitelům a hlavně Jaroslavu Gollovi a Antonínu Rezkovi. Vzhledem k tomu, že se mi všechny dopisy sbíhají do jednoho bodu, nezůstává tato okolnost bez následků. Jednak může někdo namítnout, že vzhledem k omezenosti pramenné základny dojde ke zkreslení. Já ovšem tuto ojedinělou konstelaci dopisů vidím velmi pozitivně. Mám k dispozici jistou strukturu, která se vyznačuje kompaktností a dostředivostí. Chápu to tak, že na mém tématu, díky zajímavému pramennému rozložení, se mohu vyjádřit k něčemu, co je v dějinách dějepisectví známé jako tzv. Gollova škola.

Na tomto místě se ještě musím zmínit o knize Kateřiny Bláhové, která se nedávno objevila na pultech knihkupectví[27]. Jde vlastně o ojedinělý počin, který z metodologického hlediska vnáší do diskuze o dějinách české historiografie přelomu 19. a 20. století nové roviny. Její kniha se skládá ze čtyř dílčích studií, z nichž každá je sama o sobě z metodologické stránky zajímavá. Mé práce se přímo dotýká kapitola *Cesty studijní a badatelské*[28]. Kateřina Bláhová využívá zahraniční cesty jako jeden z prostředků zmapování onoho dialogu českého dějepisectví s Evropou. Bohužel se mnohdy spokojuje s popisným charakterem jejího přístupu[29]. Zde bych viděl určitou slabinu, již se pokusím ve své analytičtěji pojaté práci posílit. Informativní uchopení studijních pobytů podporující koncept dialogu českého dějepisectví s Evropou nahradím diagnózou cest samotných.

Rád bych v tomto směru vyslyšel volání Záviše Kalandry, jenž obvinil společenské vědy z toho, že *„ztratily z očí člověka, skutečného, živoucího, o svůj život zápasícího člověka.“*[30] Dále pak dodává: *„Vzít Diogenovu lucernu a jít hledat člověka: toho je dnes zapotřebí všem vědám o lidské společnosti…“*[31] Naše soudobá historická věda se posunula od doby, kdy Kalandra psal ony přísné soudy. Nicméně pole dějin dějepisectví je v našem prostředí ještě nepříliš zoráno pluhem zvaný antropologie.

[27] Kateřina BLÁHOVÁ, *České dějepisectví v dialogu s Evropou (1890-1914)*, Praha 2009.
[28] Tamtéž, str. 47-85.
[29] Na tomto místě prozatím zůstanu pouze u konstatování. Dílčí aspekty její knihy rozeberu na příslušných místech své práce.
[30] Záviš KALANDRA, *České pohanství I.*, Praha 2002, str. 35.
[31] Tamtéž.

2. Motivace mezi zájmem a kalkulem

„Ale do Berlína, klade-li se již za hlavní důraz na vědecký význam professorů na jednotlivých universitách, nechtěl jsem k vůli Scheffer-Boichorstovi (jež znám z Přemysla Otakara), ale kvůli Lenzovi. Ten má také seminář, sem. pro novější dějiny, a toho znám a obdivuji z Valdštejnské otázky, z jeho výtečné kritiky Rašína.“[32]

V úterý 6. března 1894 se v Praze potkali dva vysokoškolští profesoři a přední odborníci na poli historie Jaroslav Goll a Antoním Rezek[33]. Tématem jejich rozhovoru byl mimo jiné zahraniční studijní pobyt mladého doktora filozofie Josefa Pekaře. V této době byl už nějaký čas v Erlangen a zamýšlel i druhý semestr strávit v Německu. Goll s Rezkem rozmlouvali o možnostech dalšího Pekařova postupu a na mysl jim přišly dvě důležitá badatelská centra – Berlín a Lipsko. Zvažovali všechna pro a proti a víceméně se nakonec shodli. Rezek tak mohl hned druhý den zasednout k psacímu stolu a napsat dopis, v kterém Pekařovi sděloval: *„Co se letního semestru týče, shodli jsme se včera s Gollem, abyste šel…do Lipska a sice proto, že tam jsou v létě dvoje cvičení seminární, která se Vám výtečně hodí: u profesorů Lamprechta a Marxe. V Berlíně dle ‚Lectionskatalogu´měl byste toliko „Scheffer-Boichhorsta“ t.j. opět systému školy Waitzovy. Laprechtem přijdete trochu do národohospodářských otázek, Marxem do nové doby.“*[34] Něco podobného mu napsal i Jaroslav Goll. Pekař byl ale rozhodnut nepodvolit se vůli svých učitelů, jeho cílovým městem se stal Berlín a to také napsal oběma zpátky do Prahy, jak je možné vidět z úvodního citátu této mé kapitoly. Co ale hnalo Pekaře do hlavního německého města? A proč vlastně studenti vůbec na takové studijní cesty jezdili? To jsou otázky, na které by měla odpovědět tato kapitola.

2.1. Dlouhé 19. století

Motivace k zahraničním studijním pobytům, i když je tento pojem pro některé případy zavádějící[35], se v průběhu dlouhého 19. století měnila. Například slavista Václav Fortunát Durych v roce 1765 navštívil Mnichov, kde prostudoval některé slovanské texty[36]. Jeho prvotní cíl ale nebylo studium nýbrž výuka teologie a hebrejštiny. Duch jeho cesty a

[32] Josef HOBZEK, *Valdštejnská studia mladého Josefa Pekaře (Z dopisů Pekařových Rezkovi)*, Řád 6, 1940, str. 135.
[33] Nejnověji o něm souhrnně Bohumil Jiroušek, *Antonín Rezek*, České Budějovice 2002.
[34] Jaroslav ČECHURA-Jana ČECHUROVÁ (edd.), *Vzájemná korespondence Josefa Pekaře a Antonína Rezka*, Časopis národního muzea 167, 1998, č.3-4, str. 44.
[35] Někdy se odlišují i badatelské cesty, které se ovšem z mého hlediska nejeví jako příliš jiné.
[36] Jan Matouš ČERNÝ, *Fortunát Durych– první český slavista*, Turnov 1890, str. 10-11.

příležitostné studium se spíše podobaly novověké tradici[37]. Na začátku století páry ovšem došlo ke zřejmému kvalitativnímu posunu, jehož produktem byli Josef Dobrovský[38] a František Palacký[39]. Jejich cesty už byly jednoznačně cílené a měly prohloubit znalosti a schopnosti obou otců zakladatelů českého dějepisectví. Měly rovněž upevnit jejich postavení v obrozeneckém rakouském soustátí. Jak Dobrovský z Německa, Švédska a Ruska tak Palacký z Itálie zanechali ze svých pobytů vcelku podrobné zprávy, což je také novinka[40].

K této motivaci, to znamená ke snaze prohloubit si znalosti a rozšířit si vědomosti, se přidal časem jiný velmi důležitý rozměr. Explicitně ho vyjádřil Václav Vladivoj Tomek ve svých pamětech: *„Po nawrácení do Prahy bylo mi starati se o konečné dosažení cíle, ku kterému mělo slaužiti mé cestování, totiž pevného postawení na universitě Pražské.“*[41] Jeho cesta po Německu a po Francii z roku 1850 už byla odleskem thunovských reforem, které změnily podobu českého vysokého školství. Tomkova motivace byla utvářena vedle vzdělávání také jeho kariérním postupem. Jiří Štaif sice píše, *že„tento* [Palackého] *zahraniční pobyt zásadním způsobem podpořil jeho kompetenci jakožto vůdčího historika v Čechách.“*[42] Myslím ale, že Tomkův případ posouvá celý problém kvalitativně někam jinam. Nastavuje nový obraz zahraničních studijních cest, který je pro mé téma zcela zásadní.

U samotného Jaroslava Golla či Tomáše G. Masaryka[43] už je vidět určitý druh standardizace. V 70. letech 19. století jsem zpozoroval ustálení podoby studijních zahraničních cest. Gollovo göttingensko-berlínské působení nicméně opět přidalo kousek ke skládačce mého tématu. Jaroslav Marek si správně povšiml následujícího: *„Ale cíl této výpravy měl být a byl jiný, než který sledovali čeští dějepisci vydávající se do cizích archívů počínaje Palackým. Goll se pouštěl do tématu, které nebylo bezprostředně spojeno s českou historií. Nešel hledat bohemika, prameny, osvětlující české dějiny, ale zajímala ho historie zcela cizí.“*[44]

---

[37] Srovnej Jan P. KUČERA-Jiří RAK, *Bohuslav Balbín a jeho doba*, Praha 1983, str. 69-107.
[38] František KUBKA, *Dobrovský a Rusko*, Praha 1926. Pohled z druhé strany a zajímavé snesené materiály nabízí novější práce Galina Nikolajevna MOISEJEVA, *Jozef Dobrovskij i Rossija. Pamjatniki russkoj kul'tury XI-XVIII vekov v izučeniji češskogo slavista*, Leningrad 1990
[39] Klasická práce Jiří KOŘALKA, *František Palacký*, Praha 1998 nabízí hutný faktografický přehled a novější Jiří ŠTAIF, *František Palacký*, Praha 2009 hledí na Palackého otázku z hlediska sociálních dějin.
[40] Josef DOBROVSKÝ, *Litterarische Nachrichten von einer auf Beranlassung der böhm. Gesellschaft der Wissenschaften im Jahre 1792 unternommenen Reise nach Schweden und Rußland*, Prag 1796 a František PALACKÝ, *Literarische Reise nach Italien im Jahre 1837 zur Aufsuchung von Quellen der böhmischen und mährischen Geschichte*, Prag 1838.
[41] Václav Vladivoj TOMEK, *Paměti mého života I.*, Praha 1904, str. 352.
[42] Jiří ŠTAIF, *František Palacký*, str. 93.
[43] Stručně ale přehledně Alain SOUBIGOU, *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha 2004, str. 41 nn.
[44] Jaroslav MAREK, *Jaroslav Goll*, Praha 1991, str. 89-90.

Tento stručný přehled si nekladl nároky na vyčerpávající výčet. Jsem si vědom, že bych mohl stejně tak hovořit o Antonínu Gindelym, Josefu Emlerovi[45] či Čeňkovi Zíbrtovi[46]. Jeho hlavním úkolem bylo ukázat na postupné objevování motivačních rysů v zahraničních studijních cestách historiků a jim příbuzných oborů. Rysů, které shledávám u Gollových žáků všechny přítomné. Od Durychovy doby k Jaroslavu Gollovi uplynulo více než sto let. Studijní cesty přešly od víceméně náhodných profesních přesunů k cílenému vyjíždění na konkrétní místa a často za účelem osobního sociálního vzestupu. Staly se důležitou součástí vzdělávacího systému, který v polovině století prošel důležitými změnami a tím se synchronizoval s tehdejším evropským standardem.

2.2. Wallensteinforsher Josef Pekař

Z Erlangen napsal Josef Pekař svůj první dopis Jaroslavu Gollovi 12. ledna 1894: *„Do Erlang přijel jsem v neděli odpoledne, po několikahodinném rozkošném bloudění po ulicích norimberských. Bude ovšem povinností historika poznati Norimberk důkladněji a povinností >>Wallensteinforschra<< poznati ohromné tábory a bojiště z r. 1632.“*[47] Druhou část tohoto úryvku bychom neměli chápat čistě jako zájem o konkrétní útoky Gustava Adolfa na Valdštejnovy jednotky v okolí tohoto bavorského městečka. Celá záležitost je mnohem širší a Pekař v těchto několika slovech vystihl kořen věci. Už během studií v Rezkově semináři začal pracovat na valdštejnské otázce[48]. Zřejmě už v době své promoce v únoru 1893 tušil Josef Pekař i jeho učitelé, že jej čeká univerzitní kariéra. Zásadní v tomto postupu byla habilitace, která vyžadovala vypracování samostatné a přínosné práce. Kdy si Josef Pekař vybral Valdštejna za svou habilitační, není jasné, ale do Erlangen odjížděl na začátku roku 1894 již rozhodnut.

Ve výše citovaném dopise z 12. ledna napsal Pekař Gollovi: *„Teprve dnes dostal jsem z knihovny valdštejnskou literaturu – asi 30 knih. Pro ostatek se musí psáti do Mnichova. Knihovna jest tu vůbec slabší, daleko slabší než v Praze. Jen věci nejstarší a nejnovější lze dostati.“*[49] Přístup k zahraniční literatuře byl v případě valdštejnské otázky fundamentální. Pekař jako talentovaný syntetik viděl tento badatelský problém v svém celku a uvědomoval si

[45] Alena ŠLECHTOVÁ, *Mládí a studia Josefa Emlera*, in: Josef Emler (1836-1899), Praha 1989, str. 131-189.
[46] Josef BLÜML, *Studijní cesta Čeňka Zíbrta do Polska a Ruska*, Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 34, 1997, str. 112-117.
[47] Josef KLIK (ed.), *Listy úcty a přátelství. Vzájemná korespondence Jaroslava Golla a Josefa Pekaře*, Praha 1941, str. 19.
[48] Práce z roku 1892 nesla název *Albrechta z Valdštejn jednání s nepřáteli císařovými v letech 1630-1634* a dokonce byla navržena na finanční odměnu 30 zl. K jejímu vzniku se krátce vyjádřil i sám Pekař ve druhém vydání svého *Valdštejna*. Josef PEKAŘ, *Valdštejn. Dějiny valdštejnského spiknutí*, Praha 2008, str. XLIII.
[49] Josef KLIK (ed.), *Listy úcty a přátelství*, str. 21.

jistý vývoj směřující k jeho situaci. *„My přestaneme na stručné črtě v hrubých obrysech, jakémsi nástinu posmrtné biografie Valdštejnovy, jenž chce zároveň ukázati vývoj otázky od počátku a seznámiti s dosavadní literaturou.“*[50] Aby mohl celou první část svého největšího raného díla věnovat literatuře[51], musel nejdříve sesbírat všechen potřebný materiál. A v tuto chvíli přichází na scénu zahraniční studijní pobyt. Erlangenská knihovna sice může být horší než ta pražská, ale přesto nabídne Pekařovi třicet knih, které do té doby příliš nestudoval, protože jinak by si je nejspíš neobjednával – alespoň u většiny to snad mohu říci. Ke studiu na erlangenské univerzitě[52] se vyjádřil stručně ale jasně: *„Zapsal jsem si pouze Bezoldův seminář a jeho přednášku o francouzské revoluci. Nic jiného zde není – prof. Pöhlmann má starověké dějiny; pro pomocné discipliny není tu nikoho.“*[53] Friedrich Bezold[54] byl Gollův spolužák z Göttingen a zřejmě proto si Pekař vybral alespoň jeho v Erlangen. Možná si chtěl také rozšířit znalosti o Francii konce 18. století. Ale primárním cílem mu stále byla valdštejnská literatura[55].

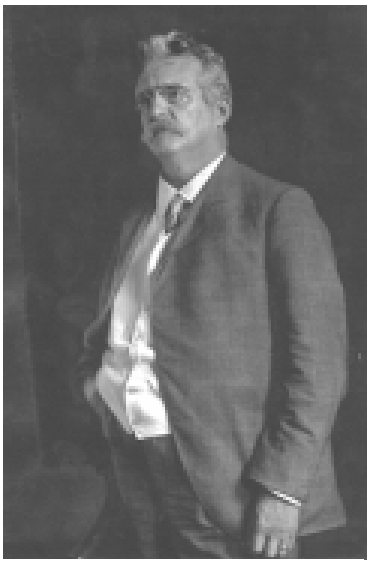

Max Lenz. Berlínský historik, jenž imponoval mladému Josefu Pekařovi.

Přes Erlangen se obloukem dostáváme do německé metropole – do Berlína. Začnu tuto část trošku netradičně osobní vsuvkou, která ale ovšem, jak doufám, splní svůj účel. Když jsem zkoumal postavu Maxe Lenze, ježto zdála se mi klíčová pro interpretaci Pekařových motivací, dostaly se mi do rukou dvě tvrzení. První jsem se dočetl v článku zkoumajícím propojení politiky a historiografie na konci 19. století v Berlíně: *„Čtvrtý historik, Lenz, se nabízí jako příklad erose principů objektivity tváří v tvář naléhavé povinnosti vůči své vlasti.“*[56] Vedle toho Josef Pekař Jaroslavu Gollovi sdělil 18. června 1894: *„Lenzova objektivnost v nazírání na hohenzollernské hrdiny je překvapující – německé a pruské svědomí jeho*

[50] Josef PEKAŘ, *Valdštejn. Dějiny valdštejnského spiknutí*, Praha 2008, str. 3.
[51] Tamtéž, str. 1-45.
[52] O šíři studijních možností vypovídá v Pekařově pozůstalosti dochovaný spisek *Verzeichnis der Vorlesungen, welche an der Königlich Bayerischen Friedrich-Alexanders-Universität Erlangen im Winter-Semester 1893/94 gehalten werden sollen*.
[53] Josef KLIK (ed.), *Listy úcty a přátelství*, str. 20 (12. ledna 1894).
[54] Friedrich von Bezold (1848-1928) byl německý historik, který se zajímal i o české prostředí a napsal útlou ale pozoruhodnou publikaci *K dějinám husitství: kulturně-historická studie.* V českém překladu vyšla v roce 1904. Předmluvu k tomuto překladatelskému počinu napsal právě Josef Pekař.
[55] Podle dopisu Antonínu Rezkovi z ledna 1894 studoval hlavně Georga Irmera, Arnolda Gaedeka a Hermanna Hallwicha. Jaroslav ČECHURA-Jana ČECHUROVÁ (edd.), *Vzájemná korespondence Josefa Pekaře a Antonína Rezka*, str. 39. K tomu srovnej přehled literatury v Pekařově Valdštejnovi (viz. pozn. 53).
[56] Charles E. McCLELLAND, *Berlin Historians and German Politics,* Journal of Contemporary History 8, 1973, č. 3, str. 9.

posluchačů musí každou chvíli býti bezohledně raněno. Vedle toho pozoruhodné poznámky asi toho druhu: Pánové, nepište nikdy o >>hrabivé<<, >>ziskuchtivé<< atd. politice – každá je taková.“[57] Nemusím snad dodávat, že obou tvrzeních je jistý rozpor. Nebo snad není?

Určitou dobu jsem si s tímto problémem nevěděl rady, až se mi do ruky dostal inspirativní koncept úpadku německého intelektuálního mandarínství[58]. Fritz Ringer se rozhodl analyzovat německé akademické prostředí mezi lety 1890 až 1933 a to se značnými časovými a oborovými přesahy. Oni mandaríni jsou v jeho podání definováni jako *„sociální a kulturní elita, která vděčí za svůj status hlavně vzdělání, spíše než-li dědičným právům nebo bohatství.“*[59] Nová elita legitimizovala svou pozici skrze vědeckou metodu. V tomto směru se v dějepisectví objevil v Berlíně mohutný proud, jenž se navracel k velikánovi této vědy Leopoldu von Ranke[60]. Důraz byl kladen na metodicky čistou práci s primárními prameny. Řemeslná vědeckost byla zárukou garance výsadní prestiže berlínských mandarínů. Na druhou stranu však Ringer chytře upozorňuje, že tehdejší ministr vzdělávání Friedrich Althoff vyvíjel nemalý nátlak na akademickou obec. Zdvojnásobil jí rozpočet, a tak lze říci, že *„pro univerzity samotné byla vilémovská éra časem velké materiální prosperity a expanze.“*[61] Z toho nicméně plynuly nároky tehdejšího režimu, který požadoval, aby historici legitimizovali status quo respektive budoucí vývoj. Navíc Fritz Ringer přesvědčivě dokládá, že na počátku 90. let 19. století se pomalu začíná projevovat jistý druh krize klasického německého ducha vzdělání[62]. Berlínská německá akademická obec věřila, že *„konflikt mezi individualistickou liberalizací a sociálně zamřenou nivelizací bude nakonec vyřešen na vyšší úrovni a že školní systém se stane opravdovým společenstvím.*“[63] Mimo jiné z toho plynulo i přilnutí k autoritativnímu státu, jak pevnému bodu v krizové situaci.

V dialektickém napětí mezi rankovsky pojatou historií a tlakem sebevědomého státu se nacházel i Max Lenz. Dle mého názoru se mu z této situace podařilo vybruslit poměrně elegantně. Začal se zabývat dějinami „velkých mužů“, kde mohl využít formálně správné přístupy k pramenům a zároveň vytvořil legitimizující podklady pro Vilémovo Německo. Svou slavnou biografii o Napoleonovi zakončuje vojevůdcovým citátem: *„Les hommes de*

[57] Josef KLIK (ed.), *Listy úcty a přátelství*, str. 44.
[58] Fritz K. RINGER, *The Decline of the German Mandarines. The German Academic Community 1890-1933*, Harvard University Press 1969.
[59] Tamtéž, str. 5.
[60] K tomu viz Hans-Heinz KRILL, *Die Rankerenaissance. Max Lenz und Erich Marcks*, Berlin 1962.
[61] Fritz K. RINGER, *The Decline of the German Mandarines*, str. 51.
[62] Tamtéž, str. 253-269.
[63] Tamtéž, str. 285.

génie sont des météores destinés à brûler, pour éclairer leur siècle.“[64] Na příkladu právě této monografie, jež se věnuje hrdinovi „znepřátelené“ Francie, můžeme ilustrativně ukázat Lenzův přístup. Přiznává Napoleonovi velikost jeho moci, když píše: *„Nakonec můžeme říci, že v době jeho největšího rozmachu nebyla Napoleonova moc, kterou držel ve svých rukou, menší než u jiných impérií a veleříší.“*[65] Ale ani takto velká osobnost světových dějin si nemůže být jista svou pozicí a Max Lenz si toho je dobře vědom: *„Nakonec ho síly staré Evropy přemohly a to i přes všechny jeho úspěchy.“*[66] Jako by cítil obdiv k proslulému vojevůdci, ale zároveň ctil potenciál nadosobních momentů. V jednom z posledních odstavců pak celý problém shrnuje a vztahuje na svou vlast: *„A jak moc nový pruský duch, vzrostlý pod útlakem tohoto dobyvatele, zdá se nám nyní být odrazem revolučních francouzských sil, které Napoleon zorganizoval ve Francii. Ale hlavně, ve Francii samotné, dodnes nejen základy administrativy, zákonodárství, armády, u jejichž počátků stál on nebo které rozvinul z revolučního ducha, ale také každý kousek intelektuálního a národního života nesou jeho stopu.“*[67] Lenz relativně objektivně a střízlivě hodnotí Napoleonovu osobu, ale jeho práce směřuje ve všech bodech k ukázání nadosobních sil, jimž osobnost sama podléhá a které zároveň formuje[68]. V tom vidím syntézu „německého ducha“ a rankovského dějepisu. V tom vidím řešení Lenzovy pozice mezi tlakem dějepisného řemesla a objednávkou sebevědomého státu.

Co tedy Pekaře tolik přitahovalo na berlínském historikovi? V květnu 1894 píše Jaroslavu Gollovi: *„Byl jsem žádostiv na setkání s historikem, jehož práce o Valdštejnovi ještě jedinou kritickou prací v celé literatuře, prací velké ceny a jehož vývody od a do z přece jako pochybené potírám a – neváhám dodati, jako pochybené jsem dokázal.*“[69] Bláhová ve své knize volí jako hlavní motivy Pekařova zájmu o Berlín metodologické školení, setkání s valdštejnským badatelem a dokončení habilitace[70]. A nyní jsme se právě dostali na jedno z míst, kde se Bláhová spokojí s poměrně informativním sdělením. Nelze s ním než souhlasit, nicméně bych se rád podíval hlouběji. Josef Pekař vítal na Lenzově přístupu metodologickou

[64] Max LENZ, *Napoleon,* Leipzig 1908 (původně 1905), str. 205. V překladu něco jako: *„Výjimeční muži jsou meteory předurčenými k tomu, aby osvítili svou dobu.“* K dispozici je i anglické vydání, se kterým pracuji já. Max LENZ, *Napoleon. A Biographical Study*, New York 1907.
[65] Max LENZ, *Napoleon. A Biographical Study*, New York 1907, str. 377.
[66] Tamtéž, str. 378.
[67] Tamtéž, str. 379.
[68] Podobně vnímá třeba i Otto von Bismarcka. K vztahu Bismarcka a dějin viz Max LENZ, *Bismarck und Ranke*, in: Kleine historische Schriften I., München und Berlin 1922, str. 383-408.
[69] Josef KLIK (ed.), *Listy úcty a přátelství*, str. 38. Pekař má na myslí jeho studii Max LENZ, *Zur Kritik Sezyma Rasins*, Historische Zeitschrift 59, 1888, str.1-68 a 385-480.
[70] Kateřina BLÁHOVÁ, *České dějepisectví v dialogu s Evropou (1890-1914)*, str. 71.

přesnost, ale vytýkal mu neznalost českých pramenů[71]. Jak známo, tak Pekař chtěl udělat z Valdštejnské otázky hlavně otázku českou[72]. Proto si myslím, že u Lenze nehledal přímo způsob práce z prameny, ten už dávno ovládal, ale chtěl prozkoumat jeho svébytné syntetické spojení osobnosti a nadosobních proudů v moři dějin[73]. Nemám kompetence k tomu soudit Pekařův přínos k valdštejnské otázce, ale troufám si říct, ale mohu ocenit právě tento rozměr jeho prvního velkého díla.

2.3.„Nic nepozná ten, kdo na cesty se nevydá“[74]

Kateřina Bláhová shrnuje motivaci studijních cest následovně: *„Budeme-li považovat zahraniční studijní zkušenost sociologa Tomáše Masaryka v Lipsku nebo historika Jaroslava Golla v Göttingen za výjimečnou, v následující generaci se zvláště u mladých historiků připravující se na vědeckou dráhu stává zahraniční zkušenost téměř nepostradatelnou. Cesty adeptů historické vědy (před absolutoriem nebo těsně po něm) začaly směřovat na univerzity, do knihoven a archivů po celé Evropě – za studiem, ale čistě i za pramenným výzkumem archivních i knižních fondů pro doktorské či habilitační práce.“*[75] Toto tvrzení jako takové nechci nijak popírat, ale myslím si, že by bylo vhodné podívat se na motivy u několika historiků a najít v nich momenty, které ho nasvítí z dalších úhlů.

Christophe Charle ve své slavné knize o intelektuálech 19. století trefně poznamenává o vysokoškolském pedagogovi mnou sledovaného období: *„Už to neměl být pouhý tlumočník neměnných vědomostí, ale tvůrčí badatel, nabízející vlastní cestu k novým oborům poznání.“*[76] Doba, kdy by se čeští historici museli učit řemeslo za hranicemi, už odešla a naše historiografie byla do značné míry už synchronizovaná s evropským trendem[77]. Z toho důvodu bych nekladl na první místo metodologické motivace ve smyslu techniky práce, ale

[71] K tomu viz například Josef PEKAŘ, *Valdštejn. Dějiny valdštejnského spiknutí*, str. 36-37.
[72] Josef PEKAŘ, *Valdštejn. Dějiny valdštejnského spiknutí*, str. 1-3.
[73] Tamtéž, str. 650-662. K ilustraci: *„Takřka přes noc je z velikána, před nímž třásl se přítel i nepřítel, ze spoluvládce císařova a vůdce veliké armády, držící v šachu Evropu, opuštěný utečenec, jejž čeká objednaná smrt z rukou vlastních vojáků.“* (str. 655) Nebo dále: *„Za osobním dramatem Fridlandského vévody zdvihá se a roste do daleka drama mohutnější, tragedie poraženého národa, jejíž poslední výkřik ozývá se také na chebském hradě, v zoufalém pláči paní Kinské.“* (str. 662).
[74] Jde o verš francouzského zcestovalého básníka Eustacha Deschampse, jenž žil ve 14. století. Viz Martin NEJEDLÝ, *Fortuny kolo vrtkavé*, Praha 2003, str. 266.
[75] Kateřina BLÁHOVÁ, *České dějepisectví v dialogu s Evropou (1890-1914)*, str. 53.
[76] Christophe CHARLE, *Intelektuálové v Evropě 19. století*, Brno 2004, str. 138.
[77] K tomu viz například zklamání Josefa Vítězslava Šimáka z úrovně kartografické metody v Lipsku. Hana KÁBOVÁ (ed.), *Josef Vítězslav Šimák v korespondenci s Antonínem Rezkem a Josefem Kalouskem,* in: Z Českého ráje a Podkrkonoší 17, 2004, str. 191 (dopis ze 7. února 1905). Tezi o synchronizaci nelze brát doslovně, samozřejmě, že některé trendy se k nám dostávaly se značným zpožděním. Například francouzské teoretizování na poli historické vědy předběhlo svou dobu. Viz Veronika STŘEDOVÁ, *Počátky formování konceptu dějin mentalit v české historiografii*, Praha 2008.

metodologické motivace jako inspirace k tvůrčí činnosti. K úspěchu na poli vědy už nestačilo pouze zvládnout formální postupy, ale pokud někdo chtěl posílit své postavení v rámci historické obce, musel nutně vytvořit jakousi přidanou hodnotu. Toho si byl Jaroslav Goll i Antonín Rezek dobře vědomi a své žáky k tomu také patřičně vedli. Po odchodu Rezka do Vídně v roce 1896 zůstal Goll de facto osamocen, nepočítaje jejich v této době již aktivní nejstarší žáky, a proto zde převzal určující vliv. Z tohoto hlediska vidím jako oprávněný koncept tzv. Gollovy školy. Kvalitativně se totiž mnoho změnilo a Goll byl u toho.

Má výše nastíněná teze je poměrně dobře viditelná u Jaroslava Bidla. Po více jak dvaceti letech sám vzpomínal: *„Myslím, že to bylo někdy na podzim 1891 nebo spíše na jaře 1892, když mě jednou potkal na klementinském nádvoří Emler, který mi sděloval, že s některými profesory (nevím, zda jmenoval přímo Golla) mluvil o mě, že mě chtějí ‚strkat dopředu' (citissime verba). Byl jsem tomu rád, ale přece jsem nic zvláštního nečekal. Sdělení Emlerovo však souviselo, tuším, s akcí, kterou myslím Goll jako děkan provedl v můj prospěch, t[otiž] vymohl mi někdy v 2.semestru 1892 podporu 100 zl. z fondu sboru doktorů filosofie, abych mohl jeden semestr strávit na univerzitě krakovské. Goll asi byl hlavní původce této věci. Příčinu zavdala snad moje práce z dějin polských, kterou jsem si sám necenil příliš vysoko a pak asi také, že mě Goll blíže poznal ve svém semináři, a že o mě asi příznivě svědčili Rezek, a především asi Gebauer, u něhož jsem pracoval zdařilé práce seminární."*[78] Ona zvláštní přidaná hodnota v Bidlově případě byla rozhodně ztělesněna v místě, kam se vydal. I přes obrozenecké snahy navázat styky s Polskem či Ruskem[79] ještě českou historickou obec čekala nějaká cesta, než se plně etablovala východoevropská studia na pražské univerzitě. Jaroslav Goll, jenž byl ve styku s polským prostředím[80], si to dobře uvědomoval, a proto si za svého emisara v tomto kulturním okruhu vybral právě Jaroslava Bidla. Ten se již během studia ukázal jako vážný zájemce o polské a ruské dějiny a volba byla tedy jasná.

Musíme uznat, že téma soudobých dějin bylo mezi členy pražské historické školy poněkud zanedbáváno. Nicméně bylo jen otázkou času, než se najde někdo, kdo bude schopen a ochoten je uchopit. Zdá se, že jistá naděje se vkládala do velmi talentovaného Ladislava Hofmana. Po jeho nešťastné předčasné smrti v roce 1903 Goll napsal: *„Bylo třeba dohodnouti se o předmět budoucího spisu habilitačního. Měla to býti větší práce o francouzské revoluci a*

[78] Marek ĎURČANSKÝ (ed.), *Jaroslav Bidlo : Moje styky s Gollem*, in: Bohumil JIROUŠEK, Josef BLŮML, Dagmar BLŮMLOVÁ (edd.), Jaroslav Goll a jeho žáci, České Budějovice 2005, str. 665. Tyto vzpomínky vznikly v letech 1915-1917 a jsou uloženy v Archivu Akademie věd ČR, fond Jaroslav Bidlo, kart. 11, inv. 902.
[79] K tomuto tématu se vyjádřím v příslušné kapitole níže.
[80] Viz například Stanislawa SOCHACKA (ed.), *Listy Lucjana Malinowskiego do Jarosława Golla. Przyczynek do dziejów polsko-czeskich kontaktów naukowo-kulturalnych w drugiej połowie XIX. wieku*, Opole 1975.

veřejném mínění její doby. V ní mělo býti vylíčeno, jaký ohlas – souhlas i odpor – vzbuzovala revoluce ve veřejném mínění ostatní Evropy; [...] *potom - obdržev stipendium od ministerstva – odebral se do ciziny. Kam – o to jsme se dlouho neradili; rozumělo se samo sebou, že to měly býti Berlín a Paříž.*"[81] Není snad třeba více dodávat.

Doufám, že tyto dva uvedené příklady ilustrovaly mou tezi, kterou jsem nastínil před tím. Jistě by se dalo psát o motivech více a více, ale já se spokojím s tímto. Nelze říci, že by existoval jeden jediný motiv táhnoucí mladé badatele do ciziny. Spíše to byl soubor vlivů, ze kterého ale já vypichuji ten, jenž měl jednoho Gollova žáka odlišit od ostatních – dát mu cosi navíc, náskok. Role Jaroslava Golla a Antonína Rezka, jak o ní píše Kateřina Bláhová[82], byla mnohovrstevnatá a já osobně si troufám říci, že z tohoto hlediska lze opravdu hovořit o tzv. Gollově škole – Rezek bohužel z pracovních důvodů ztratil přímý a bezprostřední vliv[83]. Zahraniční studijní cesty se staly pevnou součástí historikova života a nezdráhám říci, že přispěly k jeho sociálnímu vzestupu a posílení symbolického kapitálu. V tomto duchu si já vykládám hojně citovanou větu Jaroslava Golla: *„Dýchejte světovým duchem, abyste se potom nezalkl.*"[84]

[81] Jaroslav GOLL, *Ladislav Hofman 1876-1903*, in: Ladislav HOFMAN, *Sebrané spisy I. Spisy vědecké*, Praha 1904, str. VII.
[82] Kateřina BLÁHOVÁ, *České dějepisectví v dialogu s Evropou (1890-1914)*, str. 77-79.
[83] Nutno podotknout, že jako vysoký vídeňský úředník měl vliv na získávání stipendií. Dobře se s Gollem doplňovali a Rezek se stal vlastně jakousi prodlouženou rukou pražské historické školy.
[84] Josef KLIK (ed.), *Listy úcty a přátelství*, str. 47 (dopis Josefu Pekařovi z 19. června 1894).

3. Oficiálně neoficiální styky

„Já se na své studium zde dívám spíše jako na věc studia privátního, při kterém katedra univerzitní nemá toho významu, jako v Německu, a nebo i u nás.“[85]

V Petrohradě se probouzelo jaro. Něvské ledy už roztávaly a na hladině se začaly objevovat parníky. Psal se 27. duben roku 1898, když se do petrohradského šlechtického kasina začali stahovat nejvýznamnější lidé ruské monarchie. Generálové, admiralita, inteligence, ministři a hlavně samotný car Mikuláš II. s chotí Alexandrou Fjodorovnou. Všichni se přišli podívat na vystoupení mladého norského cestovatele Fridtjofa Nansena, jenž referoval o svých polárních cestách. Hovořil špatnou němčinou, ale to nevadilo. Bohatě kolorované obrázky promítané skrz laternu magiku uchvacovaly přítomné dámy a pány. Mezi vysokými důstojníky ruské armády seděl mladý a nenápadný muž pocházející z dalekého západu. Až ze Záboří u českého Kolína se na tuto slavnostní chvíli plnou nablýskaných šatů a uniforem dostal Jaroslav Bidlo.

3.1. Do jiného světa

Provokativně píší ruský marxisticko-bohohledačský autor Nikolaj Alexandrovič Berďajev trefně popsal 19. století ruské inteligence: *„Zvláštní význam 19. století tkví v tom, že po dlouhé době myšlenkové prázdnoty se ruský národ konečně projevil slovem i myšlenkou a učinil to ve velmi tíživé atmosféře nesvobody. Mám na mysli vnější svobodu, protože naše vnitřní svoboda byla veliká.“*[86] Zvláštnost ruské cesty v 19. století, a nejen v něm, je vcelku dobře známá věc[87].

Intelektuálové si v Rusku získali velmi zvláštní postavení už v 60. letech 19. století, kdy došlo k jakési vlně liberalizace. Po jisté době si ale ruská inteligence začala osvojovat prvky socialismu a revoluce a starší generace se dostala do jakéhosi sporu s mladší. Po konjunktuře 60. let se učenci dostali do fáze, kdy začali řešit sociální otázku, neboť cítili vinu za stále existující tvrdé podmínky venkovského obyvatelstva. A byla to právě tato vrstva, která *„chodila mezi lid, aby splatila svůj dluh a vykoupila svoji vinu.“*[88] Mění se také struktura, neboť se objevuje „inteligentní proletariát“.[89] Napětí dosáhlo vrcholu na konci 70. let a vyústilo v úspěšný atentát na cara Alexandra II roku 1881. V Rusku se prosadily reakční

[85] Bohumil JIROUŠEK, *Studijní cesta Jaroslava Bidla na Rus v letech 1897-1898*, Scientific Papers of University of Pardubice, Series C, Institute of Languages and Humanities 3, 2000, str. 85.
[86] Nikolaj Alexandrovič BERĎAJEV, *Ruská idea,* Praha 2003, str. 9.
[87] K tomu souhrnně viz Christophe CHARLE, *Intelektuálové v Evropě 19. století*, str. 161-167.
[88] Nikolaj Alexandrovič BERĎAJEV, *Ruská idea*, str. 105.
[89] Tamtéž, str. 100-105.

principy a intelektuální život byl omezen. Nicméně o třináct let později nastupuje na trůn liberálně smýšlející Mikuláš II., jenž vnesl svěží vítr do strnulého prostoru.

Zvláštní politicko-sociální podmínky přenesly s sebou i poněkud ojedinělé způsoby vzdělanecké komunikace. Osobní styky a soukromé schůzky patřily ke koloritu ruského intelektuálního prostředí. Vždyť pokud někdo chtěl projednávat sociální otázku nebo dokonce teorii revoluce, musel tak činit velmi obezřetně. Vycházely sice knihy, konaly se přednášky, ale přeci jen nelze opomenout tento rozměr. Richard Pipes možná trošku přeháněl, když napsal, že *„v posledním půlstoletí své existence byl starý režim v trvalé válce se studentstvem“*[90], nicméně vystihl určité napětí mezi státním zřízením a intelektuálním prostředím – hlavně univerzitami. Napětí, které mělo ovšem mnohem hlubší kořeny: *„Lid požadoval svobodu občiny a občiny se začaly rozvíjet vedle státní správy. Tento protiklad společnosti a státu, jenž je tak příznačný pro naše 19. století, je lidem na Západě málo pochopitelný.“*[91] Nelze z této dualistické struktury dělat ryze ruskou záležitost, ale zdá se, že právě toto prostředí bylo poněkud odlišné od zbytku Evropy.

Zajímavý pohled na věc nám dodávají vzpomínky pozdějšího ruského politika v Kerenského vládě ale původně historika Pavla Nikolajeviče Miljukova[92]. Ten vzpomíná na svého tehdy začínajícího moskevského učitele Vasilije Osipoviče Ključevského[93], jenž hrál později důležitou roli i v případě Jaroslava Bidla: *„V.O. Ključevskij vedl svůj seminář u sebe doma. Rozebírala se „Ruská pravda“, text, který je temnější a smutnější než-li texty a terminologie germánských „Pravd“. V četbě těchto trosek minulosti prováděl Ključevskij své úžasné vykopávky – a navracel se s cennými nálezy. Ale, opakuji, nebyli jsme schopni sledovat jeho pochody. Zůstali jsme stát u vchodu. Samostatné vědecké práci jsme se v tomto semináři nenaučili: nezbývalo než zapisovat svébytné profesorovy komentáře. Když přišel konec semináře, neodešli jsme. Náš kroužek byl poctěn, po semináři, se účastnit nenucené soukromé besedy. Anisja Michajlovna, Ključevského žena, přinesla čaj, my nadhazovali politická témata (a že jich bylo v té době) a usazeni kolem Vasilije Osipoviče jsme chtěli znát jeho názor. Ten se nebál vtipů, sršel paradoxy, se kterými bylo ovšem těžké souhlasit a nevhodné nesouhlasit -*

[90] Richard PIPES, *Rusko za starého režimu*, Praha 2004, str. 322.
[91] Nikolaj Alexandrovič BERĎAJEV, *Ruská idea*, str. 17.
[92] Pavel Nikolajevič MILJUKOV, *Vospominanija*, Moskva 2001. Původně vyšly v New Yorku v roce 1955 a až v roce 1990 v Moskvě. V prvním moskevském vydání je i úvod koncipovaný jako Miljukovova (1859-1943) biografie.
[93] Pro zasvěcení do tématu viz Anatole MAZOUR, *V. O. Kliuchevsky: The Making of a Historian*, Russian Review 31, 1972, str. 345-359 a Anatole MAZOUR, *V. O. Kliuchevsky: The Scholar and Teacher*, Russian Review 32, 1973, str. 15-27. Pavel Nikolajevič MILJUKOV, *Očerki istorii istoričeskoj nauki*, Moskva 2002, str. 446-475.

a tak proběhl večer, podle všeho, k velké nelibosti profesorově."[94] Pro tuto chvíli není ani tak důležitý obsah oněch sezení jako jejich forma. Oficiálnější část semináře skončí a zvolna se přechází k neoficiální zábavě, která ovšem nabývá na pravidelnosti a pevnějším ukotvení. Hodiny v soukromých prostorách nejsou tak úplně nezvyklé[95], nicméně v Rusku získávají na pozadí společenského pohybu jinou dimenzi. Viděli jsme, jak němečtí mandaríni stály po boku státních struktur, ale zde jako by se vytvářeli dva paralelní světy – jeden oficiální a druhá jakási šedá zóna.

„V rámci izolované skupiny se odehrávají přinejmenším dva druhy čtení. Zaprvé si čtenáři, podobní archeologům představivosti, vyhrabávají své cestičky oficiální literaturou, aby zpoza řádků osvobodili sobě podobné vyděděnce, aby v příbězích o Klytaiméstře, Gertrudě nebo Balzakových kurtizánách našli zrcadlo pro sebe samé. Zadruhé se čtenáři stávají spisovateli, kteří si pro sebe nacházejí nové způsoby vyprávění příběhů, aby na stránkách vykoupili své životy uzavřené v laboratořích kuchyní, ateliérech šicích dílen nebo v džunglích mateřských škol."[96] To, co Alberto Manguel říká o krásné literatuře, platí vlastně i pro knihy odborné a vůbec pro jakoukoli komunikaci. Pokud se v uzavřených soukromých prostorách rozebíraly historické, filozofické či politické spisy, hledali v nich účastníci své interpretace a své cestičky poznávání. Mohli pustit uzdu své představivosti a dovolit si víc než v běžné hodině. Dodnes je na vysokých školách patrné, jak seminární systém vytváří v některých případech opravdu pevně spojené skupiny lidí, jejichž trvání se neomezuje pouze na dobu studia.

Berďajev si ve své analýze ruského myšlení povšiml jednoho pozoruhodného rozporu: *„Může nás však zarazit rozpor mezi ruskou anarchií, láskou k volnosti na jedné straně a ruskou pokorou vůči státu, souhlasem národa napomáhat vytváření obrovského impéria na straně druhé."*[97] Například v Německu by v této době byla těžko představitelná syntéza anarchizujícího intelektuála sympatizujícího s pevným státním zřízením. V ruském příkladě ale vnímám tento rozpor jako vhodný analytický přístup. Proto totiž může být vnímán Ključevskij někým jako konzervativní a pro režimní historik[98] z jednoho úhlu pohledu a zároveň jako svébytný intelektuál pořádající za zavřenými domácími politické rozpravy se svými studenty. Možná, že se teď dostávám na tenký led, a proto raději v dalších úvahách

[94] Pavel Nikolajevič MILJUKOV, *Vospominanija*, str. 93.
[95] Josef Pekař například také chodil na seminář k Friedrichovi Bezoldovi do jeho bytu. Údajně však proto, že seminární místnosti byly špatně osvětleny. K tomu viz Josef KLIK (ed.), *Listy úcty a přátelství*, str. 20-21.
[96] Alberto MANGUEL, *Dějiny čtení*, Brno 2007, str. 298.
[97] Nikolaj Alexandrovič BERĎAJEV, *Ruská idea*, str. 132.
[98] Například Michail Nikolajevič TICHOMIROV (ed.), *Istoria moskovskogo universiteta*, Moskva 1955, str. 325 nebo Anatole MAZOUR, *V. O. Kliuchevsky: The Scholar and Teacher*, str. 22.

nebudu pokračovat. Dodám jen, že takovéto dialektické napětí není možné vysledovat statickým popisem. Jeho nuance se objevují v každodenní činnosti učitelů a studentů na pomezí normativnosti a šedé zóny.

3.2. Bidlo na Rusi

Když 20. září 1897 vystoupil Jaroslav Bidlo z vlaku na moskevském nádraží, měl za sebou už zahraniční pobyt v Krakově[99]. Zde navázal přátelské styky s předními polskými historiky – mimo jiné Stanisławem Smolkou či Wincentym Zakrzewskim. I přesto, že Krakov byl v této době součástí ruského impéria, svět, jenž ho čekal v samotném Rusku, byl velmi odlišný. Už z vlaku si Bidlo povšiml známého chodynského pole[100] a možná to bylo právě v tu chvíli, kdy si naplno uvědomil, že přijíždí do míst, která se budou jen málo podobat tomu, co zná. Tomáš Masaryk ve svém vidění Ruska napsal: *„Čím dále pronikáme od západu k východu, tím více se vzdalujeme od Evropy, která se konečně omezuje jen na železnici, bufety na nádraží a tu a tam na evropsky zařízené hotely.“*[101] Ony dva světy existující vedle sebe, tak výrazné jako nikde jinde, můžeme popisovat na stovkách stran o intelektuálních dějinách Ruska, ale někdy stačí k vystihnutí tohoto momentu zachytit jeho odlesk v anekdotickém schématu – v onom dotyku reálného.

Tragédie na Chodynském poli během korunovace cara Mikuláše II. V tlačenici 18. května 1896 zemřelo více než tisíc lidí.

Osmnáctého května 1896, tedy více než rok před Bidlovým příjezdem, se na chodynském poli sešlo podle některých zdrojů až 500 000 lidí. Nově korunovaný car[102] se

[99] Marek ĎURČANSKÝ, *Krakovský pobyt Jaroslava Bidla ve školním roce 1892/1893*, in: Pocta Zdeňku Jelínkovi, Kolín 2001, str. 47–55.
[100] A AV ČR, fond Jaroslav Bidlo, kart. 4, inv. č. 179, korespondence Jaroslav Goll, Bidlův dopis Gollovi z 28. září 1897 (Dále jen *Bidlo Gollovi*). V tomtéž dopise píše: *„Dne již jsem zde trochu přivykl, avšak prostředím ve kterém se nalézám jest pro mě tak nové a nezvyklé, že dlouho ještě to bude trvat, než-li do něho vniknu.“*
[101] Tomáš MASARYK, *Rusko a Evropa*, Praha 1995, str. 13.
[102] Václav VEBER, *Mikuláš II. a jeho svět*, Praha 2000.

rozhodl, že ukáže svou štědrost a rozdá poddaným zdarma jídlo. Organizační stránka věci byla poněkud podceněna a když se rozkřiklo, že jídlo nezbude na všechny, začal se rozhořčený dav tlačit na dopředu – výsledkem bylo téměř 1400 mrtvých a mnoho zraněných. Z této doby se nám dochovaly dva zajímavé obrázky, které pokud dáme vedle sebe, nám vyjeví tehdejší dichotomii. Nejde ovšem o marxistickou dialektiku mezi vládnoucí vrstvou a vykořisťovanou masou. Jde o dva světy, které se jakoby míjejí a zároveň velmi úzce potýkají. Na prvním je *Vozloženie korony* 16. května při korunovaci cara Mikuláše II. Lidé od dvora a blízcí carské rodině přihlížejí, jak si mladý nastupující panovník přebírá korunu na vrcholu velkého schodiště v Uspenské katedrále v Moskvě. Přímo na něj a jeho ženu dopadají shora paprsky světla, které jako by přinášely nebeské schválení. V tuto chvíli car a ani nikdo z přítomných netuší, jaká tragédie jeho nástup na trůn doprovodí[103]. Druhý obrázek byl pořízen těsně po chodynské tlačenici. Kolem mrtvé ženy se shlukla skupinka lidí. Je mezi nimi vidět starý vousatý muž, který si možná ještě vzpomíná na přísnou vládu Mikuláše I. po děkabristickém spiknutí; slušně oblečený muž ve světlém kabátě, který se možná ještě ten večer pustí do ostrých debat o nedávných událostech se svými kolegy v moskevské kavárně; mladý chlapec, kterého možná ještě čeká několik let strávených v zákopech první světové války. Ti všichni hledí směrem k fotografovi, vidíce v něm snad samotného cara, a očekávají s lehce vyčítavým pohledem další krok. Ve slavném pozdním díle Maxima Gorkého jeden z přímých účastníků zraněn a vysílen po návratu z chodynského pole říká: *„Šlapali tam po sobě. Hrozná věc. Viděli jste? Kruci…Lidi se rozlézají z pláně a nechávají za sebou mrtvoly. Všimli jste si, hasiči jedou se zvonky, jedou a – zvoní! Povídám: Musíte je přivázat, tohle nejde! A on, že prý nesmí. Pitomci se zvonečky…Vůbec vám řeknu…“*[104] A s ruskou společností té doby je to velmi podobné. Svět oficiálního státního aparátu je postaven denně před obyvatele Ruska a ve svém důsledku se vlastně zodpovídá jenom jim. Intelektuálové snad celého 19. století toto napětí vnímali a reflektovali. Jejich chování ale nebylo mandarínské, jak jsme ho poznali v německém příkladě, neboť oni si zvykli žít v jakési šedé zóně soukromých vztahů. Soukromých vztahů, které jim umožňovaly řešit ono napětí a ve výsledku stát vždy na straně ruské ideje překonávající tuto dialektiku na metafyzické úrovni.

Už na začátku Bidlova pobytu bylo jasné, že se bez místní podpory neobejde. Poté co odevzdal různá doporučení a rekomandace, které mu umožňovaly lehčí zápis na univerzitu,

[103] Jeden z nejvýznamnějších ruských symbolistů napsal verš, který vystihuje důležitý aspekt ruského myšlení – fatalismus a sílu ruského ducha. Netušil, že jeho slova jsou prorocká a budou naplněna: *„Кто начал царствовать - Ходынкой / Тот кончит - встав на эшафот*. Viz Konstantin Dmitrijevič BALMONT, *Pesni mstitelja*, Paris 1907, str. 9.

[104] Maxim GORKIJ, *Život Klima Samgina I*, Praha 1967, str. 386.

vydal se s Ključevkým do knihovny, aby mu *„na jeho jméno* [Ključevského] *byly knihy půjčovány.“*[105] Byrokratický systém byl v Rusku neskutečně komplikovaný, a tak nezbývalo než si nalézat cestičky skrz osobní kontakty. Prakticky okamžitě začal Jaroslav Bidlo pracovat na prohloubení styků mezi českými a ruskými historiky – ne přes oficiální instituce ale přímo přes moskevského profesora: *„Ključevský lecos zná o nás a našich poměrech, velmi přívětivě mě přijal a jevil ochotu privátně mi přispívati, zval mě k sobě, abych ho zejména večer častěji navštívil. Mluvili jsme o lepším upravení vědeckých styků česko-ruských; slíbil, že sám se přičiní, aby zejména nové publikace lépe a častěji přicházely k nám a aby nastala výměna zejména s Českým časopisem historickým.“*[106] O měsíc později, tedy 23. října 1897 může Bidlo slavnostně Gollovi napsat: *„Jen tolik dovoluji si sděliti, že prostřednictvím prof. Ključevského jsem vyjednal ve zdejší historické společnosti výměnu jejích publikací s časopisem* [myšleno ČČH]. *“*[107]

A nebyl to jen Ključevskij, jehož pomoc Bidlo potřeboval: *„Musel jsem se tedy doptávat hlavně dvorníků (domovníků), kteří jsou zde důležitější než policie, jezdit v různých částech Moskvy až jsem konečně objevil byt Brandtův, ale zase ne jeho. To trvalo tak plné 3 dny, až konečně v 7 hodin večer jsem dosáhl prvního slyšení u něho. Přijal mě slušně bez všelikých ceremonií a mnoha slov. Vyložil jsem mu, co chci, on mlčel jen tu a tam hodil otázku. Sám mi však hned napsal žádost k rektorovi* […] *o přijetí a sice bezplatné.“*[108] Wilhelm Brandt, jehož Bidlo tak usilovně hledal, poskytl doporučení umožňující bezplatné studium. Lidské sociální vztahy opět vykonaly své. Ne všechny osobní styky ale Bidla dostatečně uspokojily. Na Ključevského si Gollovi v listopadu 1897 stěžoval: *„Byl jsem u něho již celkem třikrát – jednou na obědě – ale neprofitoval jsem mnoho. Buď nechce nebo neumí mi poradit. […] Slíbil mi, že mi vyhledá, co pro kterou dobu je k studiu nejdůležitějšího, ale neučinil.“*[109]

Jaroslav Bidlo nepobýval pouze v Moskvě. Na začátku roku 1898 se přesunul do Petrohradu. I zde se ihned uchýlil k osvědčené strategii: *„S Vaším lístkem šel jsem ke Karějevovi, který teprve za 5 dní po mém příchodu do Petrohradu sem přijel a vyložil jsem mu, co chci. Odměřené jeho přijetí mě nebylo nápadno, ježto u Rusů první návštěvy ani jinak nevypadají, ale v příčině kroků v můj prospěch nejevil veliké ochoty. Po malém otálení dal mi*

[105] *Bidlo Gollovi*, 28. září 1897.
[106] *Bidlo Gollov,* 29. září 1897.
[107] *Bidlo Gollovi*, 23. října 1897.
[108] *Bidlo Gollovi*, 28. září 1897.
[109] *Bidlo Gollovi*, 2. listopadu 1897.

lístek na rektora.“[110] Bylo mu také doporučeno, aby se obrátil přímo na ministerstvo – je třeba si uvědomit, že Petrohrad byl v této době hlavním městem ruské říše a vliv úřadů tu byl bezesporu větší. Bidlo ale později dostal zprávu, že se vše obejde bez úřadů[111]. Následně ovšem došlo k jistému střetu mezi ministerstvem a universitou: *„Kdežto ministerstvo rozhodlo, že mohu být přijat za posluchače jen za plat, mezi tím universitní rada mě přijala bezplatně (zisk činí okolo 70 rublů) a její votum zůstalo platit i proti ministerstvu, ježto, jak mi direktor Byčkov […] sdělil není ministerstvo pro ty věci kompetentním fórem. Zkrátka pravá byrokratická motanice.*“[112] Funkcionáři petrohradské alma mater vystoupili ve prospěch Bidla a to i proti nařízení ministerstva. O vlivu osobních styků se můžeme přesvědčit i ze situace jakéhosi uherskohradišťského učitele Béni: *„Nedávno přišel sem učitel z Uh. Hradiště Béňa, který zde chce studovat novější ruskou literaturu. Chtěl za dál zapsat na universitu za mimoř. posluchače, byl však odmrštěn.*“[113] Pravděpodobně bez dostatečných sociálních sítí vstoupil český učitel do petrohradského světa, ale tvrdě si natloukl.

Doufám, že z nabídnutých příkladů vyplynulo, jak ruské inteligence vytvářela svůj vlastní svět osobních vztahů. Pochopitelně, že obdoba takovýchto sociálních sítí existovala a existuje i v západní a střední Evropě. V Rusku ovšem dle mého soudu nabývala zvláštních podob a rysů. Politický režim byl, a to i po nástupu Mikuláše II., poměrně autoritativní. Dokladem buď ještě Bidlova vzpomínka na censurní zásah na hranicích, během něhož mu celníci odebrali české a polské knihy[114]. Ty mu sice později vrátili, ale takovýto postup svědčí o jisté zvláštnosti světa ruské říše. Paralelní svět seminářů, soukromých večeří a domácích hovorů do jisté míry suploval veřejnou diskusi[115]. Svět ruského státního aparátu a svobodomyslné inteligence se mnohdy velmi úzce protnul jako ve výše zmíněné přednášce slavného cestovatele, na níž se setkali car, carevna, generalita, šlechta, univerzitní inteligence atd. Nelze také říct, že by ruská inteligence apriori odmítala carský režim - spíše lze hovořit o velmi pozoruhodné symbióze a o funkčních šedých zónách.

[110] *Bidlo Gollovi*, 3. února 1898.
[111] Tamtéž.
[112] *Bidlo Gollovi*, 6. března 1898.
[113] *Bidlo Gollovi*, 14. března 1898.
[114] *Bidlo Gollovi*, 28. září 1897.
[115] Nelze tvrdit, že by žádná veřejná diskuze nebyla. Spíše mi jde o to poukázat, na význam zavřených dveří v ruské společnosti.

4. Bohemika v cizině

„Vypsal jsem si tedy vše, co je označeno nebo zdálo se mi bohemikum a míním kus po kuse přehlídnouti a popsati.“[116]

V lipské univerzitní knihovně stojící dodnes v Beethovenstraße zasedl Josef Vítězslav Šimák k lehce osvětlenému stolu. Ochotný knihovník dr. Zarnck mu donesl malou knížečku, které ovšem byla tím nejdůležitějším, co každá knihovna potřebuje – katalogem uchovávaných spisů. Pocházel sice z roku 1686, jeho autorem byl lipských knihovník Joachimo Fellero a tedy předchůdce dr. Zarncka, ale i tak mohl posloužit svému účelu[117]. Šimák nelenil a začal drobnou nicméně hutnou knížečku prohlížet. Ve dvou sloupcích na každé byly vypsány rukopisy a tištěné knihy, jejich stručný název či popis a někdy i rok vzniku. V oddíle nazvaném *Manuscripta Theologica* nacházel mnoho textů od svatých a o svatých, Bibli či slavné myslitele převážně ze středověku. Zajímavý byl i oddíl *Manuscripta Phlisophica* zachycující práce od Aristotela po Raimunda Lulla. Nic z toho ale nebylo tím, co pečlivý Šimák ve změti seznamů[118] hledal. Jeho kritérium bylo někde jinde a pro něj důležité spisy ležely roztroušeny prakticky po celém téměř pětisetstránkovém katalogu. Začaly se vynořovat teprve tehdy, když Josef Vítězslav Šimák počal se soupisem hovořit a pokládal mu ty správné otázky. Vytvořil si de facto filtr, jenž mu vydal nový seznam, menší ale subjektivně bohatší – seznam bohemik.

4.1. Bohemikální studia

Tak zvané národní dějiny se vždy odehrávaly v kontextu jiných národních dějin. Pomineme-li problematiku národa a jeho formování[119] a budeme-li předpokládat jakési předporozumění ve vztahu k pojmu národ, můžeme některé prvky jednoho národa označit za cizí – původem z jiného národa. Bylo pak odvěkou snahu nalézat tyto elementy a vyvozovat z nich více či méně ideologické závěry. Pro historiky dlouhého 19. století měly různý

[116] Hana KÁBOVÁ, *Josef Vítězslav Šimák v korespondenci s Antonínem Rezkem a Josefem Kalouskem,* in: Z Českého ráje a Podkrkonoší 17, 2004, str. 191.
[117] Joachimo FELLERO, *Catalogus Codicum Manuscriptorum Bibliothecae Paulinae*, Lipsiae 1686 (Universitätsbibliothek Leipzig, sign. Bibliogr. 654-aa).
[118] K tomu Umberto ECO, *Bludiště seznamů*, Praha 2009.
[119] Nejnověji v českém jazyce vyšel překlad klasického díla na toto téma Benedict ANDERSON, *Představy společenství. Úvahy o původu a šíření nacionalismu*, Praha 2008. Čerstvě ale vlastně znovu stejně Miroslav HROCH, *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*, Praha 2010.

význam, ale lze souhrnně říci, že přitahovaly jejich pozornost. Hmatatelně se totiž tyto prvky vyskytovaly v podobě tak zvaných bohemik[120].

Už výše zmíněný Václav Fortunát Durych byl v roce 1765 zaujat mnichovskými spisy týkající se slovanské literatury. Hlavním systematickým průkopníkem se ale stal jeho žák a přítel Josef Dobrovský. Z německých Göttingen 27. května 1792 píše: *„V göttingenské knihovně, která překypuje knihami exotických jazyků, se nachází tyto slovanské spisy (o bohemikách nemluvě).“*[121] Po této krátké zprávě následuje dlouhý výčet rukopisů. Dobrovský si uvědomoval význam dokumentů často nedostupných v tuzemsku. Pravděpodobně také vnímal potřebu komparace různých vydání textů pro dokonalou jazykovou analýzu, v které byl patrně jedním z našich největších mistrů. V této rané fázi studijních pobytů lze hovořit hlavně o jazykovědném zájmu, jenž přitahoval pozornost předních badatelů k slovanským a tím pádem i k bohemikálním rukopisům v zahraničí.

Celebrita české historiografie František Palacký, pracující na syntéze českých dějin, věnoval archiváliím spojených s českou minulostí uložených mimo české království značnou pozornost. Při tvorbě svého monumentálního díla mu bylo doporučeno mimo jiné, *„aby zaměřil svou pozornost také na vzdálený Vatikán a jeho dosud neobjevené poklady.“*[122] Ve vatikánské knihovně prostudoval původní koncept kroniky Petra Žitavského, sebrané spisy Jana z Jenštejna ale i texty k dějinám 17. století.[123] Pro Palackého sháněl opisy husitologických textů v Paříži při svém pobytu roku 1850 také Václav Vladivoj Tomek[124]. Bohemika měla doplnit materiál poskytnutý domácími archivy a vytvořit komplexnější a hutnější národní příběh.

Zajímavý posun nastal s osobou Jaroslava Golla. On sám, jak bylo řečeno už v jedné z předchozích částí, nespatřoval hlavní cíl svého pobyt v mapování göttingenských bohemik. V jeho bohemikálním příspěvku do Časopisu českého muzea[125] je pouze seznam rukopisů bez jakéhokoli uvedení neřkuli teoretičtější koncepce. Nicméně později přispěl ke koordinační činnosti, když naléhal na své studenty, aby tak činili systematicky. V tomto směru lze opravdu hovořit o jeho škole. Proti Jirouškově tezi nesoucí se v duchu Thomase Kuhna[126] lze postavit

[120] Teoretické přehledy František HORÁK, *Pojem bohemikum*, Česká bibliografie 1, 1959, str. 9-18 a Jaromír JEDLIČKA, *K pojetí bohemika*, Česká bibliografie 2, 1961, str. 32-44. I přes dobu svého vydání se oba autoři zhostili tématu velmi dobře a jejich postřehy mají význam i dnes.
[121] Adolf PATERA (ed.), *Korrespondence Josefa Dobrovského. Díl I.*, Praha 1895, str. 237.
[122] František PALACKÝ, *Literarische Reise nach Italien,* str. 3.
[123] Souhrnně v František PALACKÝ, *Literarische Reise nach Italien,* str. 53-71.
[124] Václav Vladivoj TOMEK, *Paměti mého života I.*, str. 336.
[125] Jaroslav GOLL, *Bohemica ve sbírce rukopisů knihovny v Gottinkách*, ČČM 47, 1873, str. 207-214.
[126] Thomas KUHN, *Struktura vědeckých revolucí*, Praha 2008.

právě například tento organizační a zastřešující význam Jaroslava Golla[127]. Proto je dle mého soudu dobré zmapovat bohemikální studia Gollových žáků nejen z obsahového hlediska ale rovněž z pohledu koncepce tzv. Gollovy školy.

4.2.Šimák v Lipsku

Podzim roku 1904. Na lipské hlavní nádraží přijel vlak z Drážďan a z něho vystoupil mladý nicméně již poměrně zkušený český historik Josef Vítězslav Šimák[128]. Čekalo ho několik měsíců na lipské univerzitě, která v této době díky osobám jako byli historik Karl Lamprecht či psycholog Wilhelm Wundt nabyla zásadního postavení v německém a de facto evropském diskurzu[129]. Šimák byl na studium opravdu navnaděn a projevoval velký entuziasmus[130]. Po ubytování v soukromém bytě v Solomon-Strasse 18 rychle zhlédl město a i přes určité byrokratické nesnáze[131] nastoupil ke studiu.

Hlavní tamní celebritou historické vědy byl bezpochyby Karl Lamprecht[132]. Jeho kladení důrazu na kolektivní záležitosti kolektivní aspekty dějin na jednu stranu rozčilovalo některé konkurenční historiky[133], na druhou stranu však podněcovalo k zamyšlení a předznamenávalo další směřování historické vědy[134]. V kostce lze shrnout jeho přístup v jednoduché ale výstižné větě: *„Moderní historická věda je v prvé řadě vědou sociálně psychologickou.“*[135] Určitě pod vlivem Jaroslava Golla, a jak dokládá dochovaná korespondence i Josefa Kalouska[136], doceňoval Josef Vítězslav Šimák Lamprechtův význam. Nakolik ovšem můžeme pozorovat nějaké přímé ovlivnění jeho metodou, není doposud zřejmé a bude třeba provést hlubší analýzy Šimákova díla. V zimním semestru 1904/1905 rozebíral Lamprecht teoretický spis od Wilhelma von Humboldta *Über die Aufgabe des*

[127] Nelze opomínat význam Josefa Kalouska (viz Otakar JOSEK, *Život a dílo Josefa Kalouska*, Praha 1922, zvl. str. 319-338) a Antonína Rezka. Pravdou ale je, že Gollova role se v tomto směru (i z hlediska jeho pozice v Českém časopise historickém, kde se mnoho statí vzniklých v zahraničí otisklo) jeví jako zásadní.
[128] K jeho činnosti předtím viz Hana KÁBOVÁ, *Učňovská léta Josefa Vítězslava Šimáka (23. 6. 1890 - 18. 9. 1900)*, in: Čas výstavního ruchu. Studie a materiály, České Budějovice 2005, str. 157-184.
[129] Přehledně o univerzitě Konrad KRAUSE, *Alma mater Lipsiensis. Geschichte der Universität Leipzig von 1409 bis zur Gegenwart*, Leipzig 2003, zvláště strany 161-242 a *Geschichte der Universität Leipzig 1409-2009. Band 4. Fakultäten, Institute, Zentrale Einrichtungen*, Leipzig 2009, str. 157-196.
[130] Srovnej A AV, fond Josef Vítězslav Šimák, kart. 3, inv. č. 37, dopis rodičům z Lipska 7. listopadu 1904 (dále jen *Šimák rodičům*).
[131] Tamtéž, 11. listopadu 1904.
[132] K němu zajímavé i když již starší práce Luise SCHORN-SCHÜTTE, *Karl Lamprecht. Kulturgeschichtsschreibung zwischen Wissenschaft und Politik*, Göttingen 1984 a Gerald DIESENER (ed.), *Lamprecht weiterdenken. Universal- und Kulturgeschichte heute*, Leipzig 1993.
[133] Srovnej pozn. 8 v Jaroslav ČECHURA, *Josef Pekař a Karel Lamprecht*, in: K poctě Jaroslava Marka, Praha 1996, str. 75.
[134] Souhrnně například Georg IGGERS, *Dějepisectví ve 20. století*, Praha 2002.
[135] Karl LAMPRECHT, *Moderne Geschichtswisseschaft*, Freiburg 1905, str. 1.
[136] Hana KÁBOVÁ (ed.), *Josef Vítězslav Šimák v korespondenci s Antonínem Rezkem a Josefem Kalouskem,* str. 166-208.

Geschichtsschreibers z roku 1821[137]. Šimák se svěřil svému učiteli Gollovi, že to nebylo nic lehkého sledovat myšlenkové pochody mistra Lamprechta: *„Nejméně potěšení mám u Lamprechta. Čte se a vykládá spisek Vil. Humboldta o úloze dějepiscově. A poněvadž jest slohově velmi těžký, výklad jest obtížný, při každém druhém třetím slově zabředne se do logických, psychologických, ano metafysických problému; ukazuje se nejasnost představ, následuje nyní objasňovaní a zabloudí se při tom daleko a daleko.“*[138] Těžko mohl být bezprostřední vliv Karla Lamprechta velký, když měl Šimák problémy s vlastním porozuměním. Z toho důvodu jsou podobné anekdotické zkazky interpretačně nosné. Tolik k Lamprechtovi, jehož osoba by si z hlediska formovaní české historické vědy na přelomu 19. a 20. století zasloužila větší pozornost[139].

Druhým výrazným směrem, jenž se formoval v Lipsku, byla historická geografie a vlastivěda. Jejich čelním představitelem byl bezesporu Rudolf Kötzschke[140]. Josef Vítězslav Šimák měl skrze svůj vztah k vlastivědě a regionálnímu dějepisectví rovněž zájem o mapování a dějiny osídlení. Je tedy logické, že tento německý historik přitahoval už předem pozornost mladého Gollova žáka. Bohužel zklamání přišlo velmi záhy, když německý profesor odbyl Šimáka s tím, že má mnoho práce a nemůže se mu věnovat důkladněji.[141] Šimák navíc po bližším prozkoumání geografické metody zjistil, *„že na Turnovsku tak už se pracuje.“*[142] Ač by bylo možné určitě doložit vliv Rudolfa Kötzschka na Šimákovu vlastivědu a koncept dějin osídlení[143], není to na tomto místě příliš zásadní.

Nyní se můžeme již konečně dostat k velmi důležité Šimákově činnosti v Lipsku. K práci na soupisu bohemik, jenž po návratu vydal v samostatné knize[144]. O důležitosti, kterou přikládal této práci svědčí jeden z dopisů Gollovi: *„Soupis bohemik byl už napřed mezi zdejší mé úkoly. Hned v prvních dnech došel jsme do univ. knihovny a poptával se po nich. Nemají však tu katalogu a nutno prý jen půjčovati si rukopis po rukopise.“*[145] Šimák věděl, že v univerzitní knihovně, která byla na konci 19. století přesunuta do nové budovy s názvem

[137] Nově například v Wilhelm Humboldt, *Schriften zur Anhtropologie und Geschichte*, Berlin 1960.
[138] A AV ČR, fond Jaroslav Goll, krat. 4, inv. č. 314, korespondence J.V.Šimák, Lipsko 14. prosince 1904 (dále jen *Šimák Gollovi*).
[139] Srovnej například Jaroslav ČECHURA, *Josef Pekař a Karel Lamprecht*, str. 73-84.
[140] Wieland HELD - Uwe SCHRIMER (edd.), *Rudolf Kötzschke und das Seminar fuür Landesgeschichte und Siedlungskunde an der Universitaät Leipzig,* Beucha 1999. Do odevzdání rukopisu jsem bohužel knihu neměl v ruce.
[141] K tomu viz Hana KÁBOVÁ (ed.), *Josef Vítězslav Šimák v korespondenci s Antonínem Rezkem a Josefem Kalouskem,* str. 191.
[142] Tamtéž, str. 191.
[143] Vrcholem je v tomto tématu práce Josef Vítězslav ŠIMÁK, *České dějiny I.5. Středověká kolonizace v českých zemích*, Praha 1938.
[144] Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Bohemika v Lipsku*, Praha 1907.
[145] *Šimák Gollovi*, Lipsko 14. prosince 1904.

Albertina, pobýval mnoho desítek let dříve ještě v původním místě František Palacký. V Čechách dokonce informoval o tamním neznámém rukopise Kosmovy kroniky[146]. Ovšem ač se to někdy nezdá, i František Palacký byl pouze člověk, a tak *„ukázaly se zas významné listiny, jež ušly i pečlivému zraku Palackého.“*[147] Práce to byla opravdu náročná, neboť tištěný katalog sice poskytoval určitý přehled, ale nezbývalo než procházet kus po kuse.

Jako základní zdroj informací mu posloužil zmíněný Fellerův katalog. Tento soupis rukopisů a tiskopisů uchovávaných v univerzitní knihovně by mohl být sám o sobě předmětem bádání. Umberto Eco ve své nové knize například hovoří o tzv. praktických seznamech: *„Praktické seznamy svým způsobem představují formu, protože dodávají jednotu skupině předmětů, navzájem sice odlišných ale podřízených síle kontextu, čili sdružených tím, že se nacházejí nebo by se měly nacházet na témže místě, nebo tím, že jsou cílem jistého plánu.“*[148] Písemnosti lipské univerzity, dle stavu z druhé půlky 17. století, tvoří jakýsi intelektuální poklad a habituální zázemí této instituce. Katalogový výpis je pak klíčem k němu, odkazem k věcem reálně existujícím[149]. Šimák si to dobře uvědomoval, ale uvědomoval si rovněž, že ne všechny odkazy v něm potřebuje znát. Jeho cílem totiž byla specifická podmnožina textů speciálně se vztahující k českému prostředí. Hledal bohemika.

Otázkou zůstalo, co do bohemik brát a co už ne. Dodnes se jedná o nelehký problém. Je důležité mít na paměti, že *„pojem bohemika, rozsah bohemikální literatury a především její náplň se historicky vyvíjely.“*[150] To nejen ve vědě jako takové, ale uvnitř bohemik samotných. Hranice českého království či jazyková vybavenost se v průběhu dějin pochopitelně měnila, a tak to, co bychom třeba v 15. století mohli považovat za bohemikum, za něj nemusíme uznat ve století sedmnáctém. Nemám v úmyslu zabřednout to teoretických úvah o bohemikách, na to zde není místa, ale je dobré mít na paměti i tento rozměr bohemikální metodologie. Každopádně, když Šimák v katalogu narazil na příklad na spis *De electione Georgii in Regem Bohemiae*[151], zařadil ho do svého seznamu[152]. Jde vlastně o traktát vratislavského kanovníka Mikuláše Tempelfelda z 15. století a přímo se dotýká českých dějin. Stejně tak ze seznamu vytáhl *Responsi Pii Papae ad ambasiatores Bohemiae*[153] jako jeden z dokladů styku slavného

[146] František PALACKÝ, *Bericht über eine bisher unbenützte Handschrift der Chronik Cosmas in der Universitäts-Bibliothek von Leipzig*, Abhandlungen der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften V.1, Prag 1841, str. 18–19.
[147] Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Bohemika v Lipsku*, str. 5.
[148] Umberto ECO, *Bludiště seznamů*, str. 113-116.
[149] Tamtéž, str. 113.
[150] Jaromír JEDLIČKA, *K pojetí bohemika*, str. 43.
[151] Joachimo FELLERO, *Catalogus Codicum Manuscriptorum Bibliothecae Paulinae*, str. 404.
[152] Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Bohemika v Lipsku*, str. 36.
[153] Joachimo FELLERO, *Catalogus Codicum Manuscriptorum Bibliothecae Paulinae*, str. 204.

papeže Pia II. s českou vyslaneckou delegací[154]. V jednom spisu zase našel Šimák následující českou větu a musel o tom ve svém souboru referovat: *„Nemiegte za zle, kwapna hodina czini mistra newinneho, neb giz po dewate hodinie wam k woli sem dokonal, potom na ginem wam lepe psati bohda budu.“*[155] Abych příliš neunavoval zdlouhavými příklady, uvedu poslední. V univerzitní knihovně byl v té době chován listář slavných německých rytířů, jenž obsahoval mimo jiné tři listy pražského biskupa a českých králů z první poloviny 14. století. Nezbylo, než vypsat také[156].

Nakonec mohl provést poměrně slušnou bilanci: *„Úkol svůj pojal jsem v rozsahu nejširším a poznamenal tak nejen spisy českého původu, nýbrž i texty, jež k českým zemím mají vztah, byť jen poněkud, tedy také kroniku Martina Opavského, i spisy a listy, v nichž jen pouhou zmínku o Čechách jsem postřehl.“*[157] Cílem bylo nabídnout v prvé řadě vhodnou pomůcku pro další badatele. Šimák si ale rovněž vytvořil poměrně vzácný kapitál, protože se dostal do přímého styku s prameny v Čechách nepřístupnými. To nabízelo určitou výhodu, z níž by se dalo ledasco vytěžit a to i na úkor ostatních badatelů. Josef Vítězslav Šimák zabývající se z velké části regionálními dějinami, jak se zdá, ale takové ambice neměl.

Pro dokreslení vrstevnatosti bohemikálních studií doplním ještě jednu oblast Šimákova zájmu. Během svého pobytu v Lipsku pročítal totiž také matriky různých vysokých škol – Heidelberg, Kolín nad Rýnem či Tübingen[158]. V nich hledal jména, která by mohla být spojena s českým prostředím. Zjistil například, že v březnu 1406 nastoupil na univerzitu v Kolíně *„Jeronimus de Praga, magister atrium Parisiensis.“*[159]

4.3. Bohemika a Gollova škola

Zbývá si položit otázku, jak lze bohemikální studia interpretovat z hlediska konceptu tzv. Gollovy školy. Na tomto konkrétním příkladu se profiluje obrys určitého průsečíku, místa, uprostřed něhož se sbíhá hned několik momentů Gollovy školy.

Zájem o bohemikální studia byl, jak jsme trochu viděli výše, přítomen v zahraničních cestách prakticky od začátku. Vlastně už Bohuslav Balbín excerpoval zahraniční archivy, aby

[154] Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Bohemika v Lipsku*, str. 52.
[155] Tamtéž, str. 52.
[156] Tamtéž, str. 91.
[157] Tamtéž, str. 6.
[158] Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Studenti z Čech, Moravy a Slezska na německých universitách v XV.-XVIII. st.*, ČČM 79, 1905, str. 290-297 a 419-424 a TÝŽ, *Studenti z Čech, Moravy a Slezska na německých universitách v XV.-XVIII. st.*, ČČM 80, 1906, str. 118-123, 300-305 a 510-539.
[159] Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Studenti z Čech, Moravy a Slezska na německých universitách v XV.-XVIII. st.*, ČČM 79, 1905, str. 420.

tím doplnil své materiály pro práce zaměřené na české dějiny[160]. V předchozích částech jsem už nastínil, že od Durycha po Golla lze vysledovat kontinuální zájem o bohemika. Co se ale změnilo s nástupem Gollovy školy?

Jaroslav Goll systematicky sledoval práci svých studentů v cizině a na své svěřence naléhal, aby se věnovali i otázce bohemik a ti mu na oplátku sdělovali své poznatky. Tak například píše Šimák v únoru 1905: *„V měst[ské] knihovně je všecho 19 čísel, krom jediného, málo významných. Za to univ[erzitní] knihovna má českých věcí netušené množství.“*[161] Tak i Jaroslav Bidlo nadšeně píše svému profesorovi: *„Našel jsem neznámou, dosud jak se mi zdá, rytinu Hradčan, velmi pěknou ve velmi řídkém spise Braun, Theatrum urbium praecipuarum totius mundi. Knize schází titulní list, ale katalog klade ji do r. 1574. Mimo Prahu jsou tam obrazy měst Čáslavě s podobiznou Žižkovou – nemýlím-li se známou: nízká, úplně bezvousá postava, zavalitá v dlouhém vrchním rouchu s mečem po boku a v ruce jakýs palcát ve formě ruky držící dýku.“*[162] Není nutné dále přidávat příklady, které by text zbytečně zahltily. Podstata problému je taková, že Goll vystupuje jako osoba, kterou studenti poměrně podrobně informují o stavu tamních bohemik[163]. Možná šlo pouze o běžné, formální a standardní zasílání informací. Možná to ale můžeme chápat jako vytváření propracované sítě, která umožnila upevnění pozice pražské historické školy, neboť formovala specializovanou skupinu lidí, budoucích vědců, kteří vystupovali jako experti a znalci na zahraniční archiválie a rozšiřovali si tím svůj symbolický kapitál.

[160] Jan P. KUČERA-Jiří RAK, *Bohuslav Balbín a jeho doba*, str. 89.
[161] *Šimák Gollovi*, Lipsko 19. února 1905.
[162] *Bidlo Gollovi*, Petrohrad 5. dubna 1898.
[163] Nutno podotknout, že nebyl jediný. Srovnej například Šimákův dopis Kalouskovi v Hana KÁBOVÁ (ed.), *Josef Vítězslav Šimák v korespondenci s Antonínem Rezkem a Josefem Kalouskem,* str. 191.

5. Svébytné komparace složitého ducha

„Léger mně připomíná velmi živě u nás prof. Palackého: i vnějším zjevem i způsobem a obsahem řeči.“ [164]

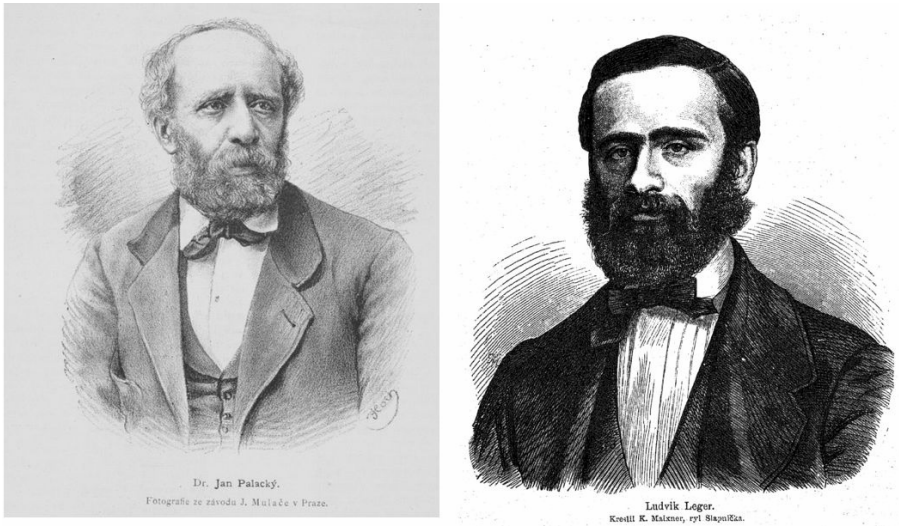

Louis Léger (vpravo) připomínal Ladislavu Hofmanovi Jana Palackého (vlevo).

Na Rue des Ècoles v Paříži stojí jedna z nejslavnějších vysokých škol zvaná Collège de France. Již od 16. století se zde nejlepší učenci a vzdělanci snažili předávat moderní vědecké poznatky. Prestiž této školy je velmi citelná i dodnes. V letech 1885 až 1923 byl profesorem *Langue et littérature slaves* toulouský rodák Louis Léger. Někdy v dubnu 1901 přišel na setkání s ním i mladý Gollův žák Ladislav Hofman. Jako student z Čech se pochopitelně zajímal o slavistická studia a vedle Ernsta Denise to byl právě Léger, kdo nejvýrazněji zkoumal tuto oblast. Není tedy žádným překvapením, že Hofman považoval za důležité poznat ho osobně. Když se střetli, český historik spatřil ve vousaté tváři francouzského slavisty neobyčejnou podobu se známým českým geografem, synem slavného historika, Janem Křtitelem Kašparem Palackým. Svým chováním, vzezřením a slovy vyvolal Léger vzpomínku na domov a českou univerzitu. Hofman četl Francouze Legera Čechem Palackým.

5.1. Hofmanovy metropole

Německý sociolog Georg Simmel ve své pozoruhodné studii o velkoměstě a jeho vlivu na lidskou mentalitu začíná slovy: *„Nejhlubší problém moderního života vychází ze snahy individuí zachovat svou autonomii a osobnost tváří v tvář drtivým společenským silám, historickému dědictví, cizí kultuře a životnímu stylu.“*[165] I když se jeho další vývody ubírají jiným směrem, chtěl bych vzít tento úryvek jako inspirativní impuls pro své další vývody.

[164] Národní archiv, fond Hofman Ladislav K., inv. č. 1b, korespondence odeslaná – Jaroslav Goll, Paříž 27. června 1901 (dále jen *Hofman Gollovi*).
[165] Georg SIMMEL, *The Metropolis and Mental Life*, in: The Sociology of Georg Simmel, Illinois 1950, str. 409.

Jakési vnitřní pnutí mezi vlastní, řekněme domácí, identitou a cizími vlivy se při zkoumání studijních pobytů jeví jako nosný koncept. Výsledkem tohoto dialektického vnitřního napětí je několik jevů, jimiž se chci v následující části věnovat. Jednak jde o vcelku dobře uchopitelnou komparaci Prahy a Paříže, co je kde lepší a co horší. Podstatně složitější se jeví analýza optiky ovlivněné domácím prostředí, kterou studenti vnímali cizinu.

Ladislav Hofman[166] pobýval od konce října 1900 do března 1901 v hlavním městě pruského císařství – Berlíně. Asi největší osobností pro něj v tu dobu byl Max Lenz, o němž jsem hovořil již v souvislosti s pobytem Josefa Pekaře[167]. Abychom se dostali ihned do tématu této kapitoly, odcituji následující kus Hofmanova dopisu Juliu Glücklichovi z Berlína 29. října 1900: *„Lenz mluví živě s ráznými a prudkými gesty, má řeč obraznou a velmi názornou ale – Goll to není!! Nenašel jsem tu vůbec dosud nic, co by se Gollovi vyrovnalo.“*[168] Jak silná slova zaznívají z Hofmanových úst. Goll musel imponovat v mnoha směrech a nemám teď na mysli pouze metodický přístup k historické látce ale rovněž, a možná především, jeho učitelské a pedagogické schopnosti. Berlín nebyl v této době vědecky sterilním prostředím – naopak[169]. Přesto Gollova osoba velmi promlouvá a udává nekompromisní kritérium hodnocení berlínských historiků.

Nyní se společně s mladým Gollovým žákem přesuňme do Paříže, jež *„představuje opravdu osobité kulturní prostředí, ve kterém na sebe neustále vzájemně působí vlivy místní, národní i mezinárodní úrovně.“*[170] V následujících řádcích bych rád nastínil, co umožňovalo Hofmanovi orientaci ve změti francouzského velkoměsta a jak vlastně četl pařížské prostředí českými brýlemi. Zajímavým pramenem pro poznání této těžko uchopitelné roviny studijního pobytu může být mimo jiné i zpráva, kterou připravil pro Český časopis historický o podobě pařížského školství[171]. Tento svým způsobem suše informativní text může při správném nasvícení přinést zajímavé perspektivy. V tomto článku Hofman přináší obšírné informace o historii a hlavně současném stavu institucí a potažmo tak historického bádání.

---

[166] Obecně o studijním pobytu například Dagmar BLÜMLOVÁ, *Teskný historik Ladislav Hofman*, České Budějovice 2005, str. 138-141.
[167] Po návratu o něm vytvořil medailonek Ladislav HOFMAN, *Max Lenz*, in: Sebrané spisy I., Praha 1904, str. 305-320.
[168] Ladislav HOFMAN, *Sebrané spisy II.*, Praha 1905, str. 284.
[169] Na přelomu století se Berlínští intelektuálové učistili mimo jiné tzv. sporu o metodu, ve kterém se velmi výrazně profiloval Gustav von Schmoller (viz Marek LOUŽEK, *Spor o metodu*, Praha 2001). Vedle toho formoval německou historickou vědu také spor berlínských novorankovců s Karlem Lamprechtem.
[170] Christophe CHARLE, *Paříž na přelomu století. Kultura a politika fin de siècle*, Brno 2004, str. 11.
[171] Ladislav HOFMAN, *O organisaci historického studia na vysokých školách v Paříži,* ČČH 8, 1902, str. 284-303.

Celý text začíná větou: *„První dojem, jakým organisace vysokého školství v Paříži na cizince působí, je dojem rozdrobenosti a nesoustavnosti, dojem něčeho skoro chaotického.“*[172] Díky relativně koncentrovanému pražskému vysokému školství viděl Hofman jako jeden z klíčových rysů Paříže chaos a složitost. Bylo tedy třeba, aby českému čtenáři vydoloval a přiblížil to podstatné z francouzské změti. Klíčem pro tuto práci se mu stal obraz historické vědy a příslušných institucí tak, jak ho znal z pražské historické školy, z Gollovy školy. Není zde prostor analyzovat úplně všechno a tak se omezím na dva základní a reprezentativní příklady – odborný časopis a fenomén osobnosti učitele.

V procesu institucionalizace moderních vědeckých oborů v druhé polovině 19. století a hlavně na jeho konci sehrály klíčovou úlohu odborné časopisy[173]. Ty se staly tribunou, symbolem a výkladní skříní právě oněch věd a tím je legitimizovaly v pravidelných intervalech své periodicity. Ladislav Hofman si toho byl moc dobře vědom. V této souvislosti psal i o École des chartes: *„Není hned tak ústavu, který by pro rozvoj historické vědy ve Francii měl takový význam, jako École nationale des chartes v Nové Sorbonně.“*[174] Tato škola se mu stala nositelkou vědeckosti a pokroku v historické vědě. Je nepochybné, že při psaní těchto řádků měl na mysli i slavný rakouský Institut für Österreichische Geschichtsforschung[175], který byl mimochodem založen jako obdoba právě École des chartes. Co je ovšem asi ještě důležitější, je Hofmanova zmínka o institučním časopise: *„Bibliothéque de l´École des chartes (dnes ročník 62.), kde vedle prací professorů a bývalých žáků otiskují se i cennější práce, zejména these chovanců samých. Bibliothéka registruje také jinde vyšlé práce svých příslušníků, a z těchto seznamů, jež najdeme v každém svazku, nejjasněji lze poznati, co škola vykonala pro vědecké studium francouzské středověku.“*[176] Není snad třeba ani dodávat, že paralela s vídeňskými Mittheilungen je nasnadě.

Pokud porovnáme ročníky obou periodik přibližně ze stejné doby, dostaneme opravdu velmi podobný obraz[177]. Následující dvojice článku evokují podobnost už svým názvem: *Einige Relationen über die Armada 1588* a *François Ier et la défense de Rhodes*; *Thomas Ebendorfers Liber pontificum* a *Le Livre royal de Jean de Chavenges*; *Ein unbeachtetes Register König Friedrichs IV.* a *Un document inédit concernant la diplomatie de Louis XI.*

[172] Ladislav HOFMAN, *O organisaci historického studia na vysokých školách v Paříži,* str. 284.
[173] Na příkladu české literární historie to dokazuje i Kateřina Bláhová. Viz Kateřina BLÁHOVÁ, *České dějepisectví v dialogu s Evropou (1890-1914)*, str. 116-158.
[174] Ladislav HOFMAN, *O organisaci historického studia na vysokých školách v Paříži,* str. 290.
[175] Podrobný historický přehled přinesl Alphons LHOTSKY, Geschichte des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 1854-1954, Graz 1954.
[176] Ladislav HOFMAN, *O organisaci historického studia na vysokých školách v Paříži,* str. 291.
[177] Srovnej například obsahy Bibliothéque de l´École des chartes 62, 1901 a Mittheilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 20, 1899.

Není teď důležité, jaké byly metodologické rozdíly jednotlivých článků, spíše jsem chtěl nastínit určité parametry uchopování dějin, které se mi zdají velmi podobné.

Neméně zajímavá je rovněž Hofmanova poznámka o tom, že francouzský časopis Bibliothéque každým svým číslem dokazuje, co École des chartes vykonala na poli vědy. De facto tím říká, že podoba vědy reprezentované právě touto institucí je legitimizována a ospravedlňována pokaždé, kdy časopis vyjde. Má své textové zakotvení. Pro vnímání a interpretaci Gollovy školy je toto zásadní věc. Český časopis historický plnil stejnou funkci nebo si to přinejmenším členové školy mysleli. Klíčovým kritériem historické vědeckosti bylo právě publikování na stránkách Gollova respektive Pekařova čtvrtletníku. Symbolická moc časopisu by vyžadovala samostatnou práci, nicméně právě Hofmanovo čtení francouzské situace ukazuje na tento problém.

Pro uchopení historického jevu Gollovy školy je nesmírně důležité, jak Ladislav Hofman vnímal a popisoval významné historiky působící v Paříži na přelomu století – Gabriela Monoda, Ernsta Lavisse a Charlese Seignobose. Ve svém textu se pochopitelně věnoval pozornost vedle vědecké také pedagogické činnosti významných postav historické obce. V centru zájmu Ladislava Hofmana stojí Gabriel Monod. Ve zpravodajském článku o něm expresivně píše: *„Vlastním ředitelem a přímo duší všeho historického studie na Škole Normální je G.Monod. Je vůbec málo mužů, kteří by tolik přispěli k povznesení dějepisné vědy ve Francii, jako on. Monod je zakladatelem a ředitelem >Revue historique<, ale nejen to: Monod je ne-li iniciatorem, vždy jistě ochráncem každého pokusu o reformu – s pokrokem vědy a vyučování ve Francii jméno Monadovo je již od let spojeno nerozlučně. Na Škole Normální Monod má rozhodný vliv na směr studií, ale také na mysli chovanců. Jeho přednášky a cvičení zachovávají vždy ráz přísně vědecký, ale k tomu přistupuje mocný vliv osobní: u Monoda se vzácnou učeností symphaticky se pojí vlídnost a ochota velmi přátelská.“*[178] Nyní se pokusme rozebrat, co je pro Hofmana určícími atributy vyvyšující Monoda nad ostatní historiky.

Na prvním místě se zmiňuje jeho zakladatelský a ředitelský počin *Revue historique*. Viděli jsme už výše, že Ladislav Hofman vnímal časopiseckou platformu velmi citlivě a v rámci tehdejšího chápání vědy a vědeckosti vůbec přisuzoval vytvoření periodika fatální důležitost. Z toho poměrně přirozeně vyplývá, že Monod jako zakladatel této instituce musel znamenat výjimečnou osobnost francouzské historiografie.

[178] Ladislav HOFMAN, *O organisaci historického studia na vysokých školách v Paříži,* str. 289-290.

Druhým zásadním aspektem je vztah Gabriela Monoda ke jeho studentům. Hofman vyzdvihuje, jak Francouz ovlivňoval a ovlivňuje mladé historiky ve svém semináři a během svých přednášek. A nejde jen o metodickou stránku, ale rovněž o vliv jeho osobnosti. Hofman již během univerzitních studií citlivě sledoval své vyučující. O Tomáši Masarykovi si do deníčku 18. října 1896 napsal: *„Dnes poprvé přednášel Masaryk. Už mně ani to jméno neskáče tak směle a sebevědomě z péra, jako dokud jsem Masaryka neznal osobně. Abstrahoval jsem si z jeho prací a jeho díla en somme u nás osobu Masaryka krásného, mužně mladého, živé a sebevědomé energie, smělých, ostrých očí a lesklého vousu – vše bylo jasné, určité a živé, zářící a místo toho postava malá, šetrná, střízlivé šedivá. Zdálo se mně, že je nemožné, aby tento muž napsal Českou otázku.“*[179] Je vidět, že jako student odlišoval člověka vědce a člověka učitele. Tyto dvě roviny lze jen těžko spojovat dohromady a při konstruování pojmu Gollova škola je naopak nezbytné oddělovat je. Proto je i u Monoda v Hofmanově podání tato stránka jeho historiografické působnosti zdůrazněna zvlášť.

Nyní je vhodné provést přesmyčku zpět k Hofmanově pražské zkušenosti. Schopnost číst francouzskou historickou vědu počátku 20. století prismatem odborného časopisu a osobnosti učitele lze využít i při interpretaci Gollovy školy. Opět totiž nelze souhlasit s jirouškovsko-kuhnovským pojetím změny paradigmatu, protože se zdá, že zásadní milníky pro změnu ve vnímání historické vědy stojí z nemalé části mimo vědu samotnou – v institucích a lidech.

Metodologicky se zdá, jako by tím hlavním představitelem a tahounem byl Charles Seignobos[180]. V roce 1897 vydává svůj Úvod do studia[181], jenž je vždy zajímavým shrnutím metodických základů daného období. Seignobosův úvod byl přeložen i do češtiny. Vedle toho vedl poměrně zásadní metodologický spor se sociologickou školou a žáky Èmila Durkheima. K dokreslení významu Charlese Seignobosa pro toto období ještě uvedu, že to byl právě on, kdo se stal pro nastupující školu Annales symbolem starého a nesprávného pojetí historie[182]. Byl to on, v kom se zhmotňovaly limity a meze staré historické školy více než v komkoli dalším. Přes to všechno, o něm Hofman píše jen: *„Seignobos měl také čtení veřejné: stručný a souborný, ale obsažný přehled >politických a sociálních změn evropských společností< (slyšel jsem právě výklady o katolické protireformaci a reformaci); kandidáty licence připravoval z dějin nejnovějších a vedl cvičení z historické kritiky a paedagogiky.“*[183] Nelze

[179] Ladislav HOFMAN, *Sebrané spisy II.*, str. 101.
[180] Viz příslušné části v Christophe CHARLE, *Paříž na přelomu století. Kultura a politika fin de siècle*.
[181] Charles SEIGNOBOS - Charle-Victor LANGLOIS, *Introduction aux études historiques*, Paris 1898.
[182] Peter BURKE, *Francouzská revoluce v dějepisectví*, str. 13.
[183] Ladislav HOFMAN, *O organisaci historického studia na vysokých školách v Paříži,* str. 301.

v tomto směru příliš zobecňovat, spíše je důležité uvědomit si některé rysy Hofmanova vnímání.

5.2. Gollova škola před očima

Ladislav Hofman nebyl jediný, kdo vnímal cizí historiografii prizmatem Gollovy školy a české historické vědy. I Josef Vítězslav Šimák píše z Lipska Jaroslavu Gollovi: *„Nelze ovšem z krátké chvíle dojmy zachytiti trvale, svou osobností, výmluvností a poněkud i podobou S[eeliger] velmi připomíná min[istra] Rezka.“*[184] Tak jako Léger připomínal Hofmanovi Palackého, připomínal lipský profesor pomocných věd historických Gerhard Seeliger Šimákovi Antonína Rezka. Je otázkou, jakým způsobem se podobné anekdoty vyloží – jestli pouze jako nevýznamné noticky nebo jako symptomatické příklady vnímání zahraničních učitelů z perspektivy vlastních kategorií historické vědy.

Podobně jako Hofman, napsal výše zmíněný Jaroslav Bidlo souhrnnou stať mapující stav historické vědy v Petrohradě[185]. I v tomto článku najdeme velmi podobné paralely. Například o Vasilijovi Grigorjevičovi Vasiljevském, jedné z klíčových postav druhé poloviny 19. století, se v něm píše: *„Jako kritik prospíval Vasiljevskij svým universitním posluchačům nejvíce v seminárních cvičeních, od nichž před několika lety již upustil. Jeho výklady seminární cenily se jako výborná škola historické kritiky a práce. Vasiljevskij vychoval si školu, jejímž vynikajícím zástupcem jest nynější ředitel ruského archaeologického institutu v Cařihradě Fedor Ivanovič Uspenskij…“*[186] Opět je zde vyzdvižen historik vyškolený v německém prostředí[187] provozující seminární cvičení, která vedou ke stvoření historické školy.

Cílem této části mé práce bylo poukázat na to, že historickou Gollovu školu nelze vnímat pouze a jenom z hlediska metodologicko-badatelského, ale rovněž je nutné ji připsat další rozměry. Studenti Jaroslava Golla měli představu o tom, jak se historická věda dělá a jak se dělat má. Sami sebe vnímali jako školu či skupinu kolem profesora Golla, která má své atributy, rysy a rozměry - a ne jen metodologické. Pokud se vydali na cestu do zahraniční, a je více méně jedno kam, hodnotili úspěchy tamních věd právě prizmatem své zkušenosti – Gollovu školu měli pořad na očích a ve vnímání zahraniční vystupovala na povrch v celé své kráse.

[184] *Šimák Gollovi*, 12. listopadu 1904.
[185] Jaroslav BIDLO, *O práci historické v Petrohradě*, ČČH 1899, str. 98-118.
[186] Jaroslav BIDLO, *O práci historické v Petrohradě*, str. 100.
[187] Tamtéž, str. 99 (*„…v Berlíně slyšel Mommsena a Droysena, v Jeně Adolfa Schmidta…“*).

Možná by bylo možno odmítnout moje tvrzení jako popis banální skutečnosti – každý přeci vnímá své okolí optikou vlastní zkušenosti. To by se ovšem minulo účinkem, neboť je to právě pohled na cizinu, který nechává vyniknout náš vlastní domov. Když studenti psali Jaroslavu Gollovi nebo ve svých zprávách pro časopis o tom, jak vypadá věda v té či oné zemi, vyzdvihovali rysy tamních historiografie zcela zřetelně z hlediska prismatu vlastní historické školy. Pokud hovořili o učitelích, jako by měli před očima Gollův vzor, jeho seminář, vedení Českého časopisu historického a osobní kouzlo. V dochovaných materiálech se při správném čtení dozvíme, mám-li to zkrátit, že hlavní přínosem pro moderní historickou vědu je etablování a zaběhnutí seminářů[188], kamenné periodikum a osobnost přesahující pozici média metodologického transferu. U Hofmana to je Gabriel Monod a časopis *Bibliothéque de l´École des chartes*, u Bidla pak například Vasiljevskij a časopis *Žurnal Ministerstva Narodnavo Prosveščenija*, jenž byl *„na nejlepší cestě státi se časopisem nejen historiků, nýbrž časopisem odborně historickým, který by systematicky sledoval pokrok vědecký.“*[189] Poslední rys pak nejlépe pojmenoval Ladislav Hofman, když Monoda nazval „duší ústavu“. Při analýze Gollovy školy totiž nevystačíme s pouhým kuhnovským modelem změny paradigmatu. Je nutné vzít v potaz i například to, že ústřední historický časopis spojí kolem sebe skupinu lidí, kteří sice možná nepřinesou „kopernikovský obrat“, ale vnímají své vystupování v odborném periodiku jako zásadní posun. *„Existenci oboru pak musela zajistit jeho institucionalizace – zvláště vydávání oborové komunikační základny, odborného časopisu…“*[190] Nelze jednoduše tvrdit, že každého píšícího do Českého časopisu historického řadíme do Gollovy školy a každého nepublikujícího na stránkách tohoto periodika z ní vyřazujeme. Je ale třeba připustit, že nový časopis založený roku 1895 představuje jakési symbolické ohnisko, kolem něhož žije Gollova škola dynamickým, proměnlivým a nelehce uchopitelným životem.

[188] TOMEK
[189] Jaroslav BIDLO, *O práci historické v Petrohradě*, str. 99-100.
[190] Kateřina BLÁHOVÁ, *České dějepisectví v dialogu s Evropou (1890-1914)*, str. 116. Stávající časopisy již evidentně nedostačovaly moderním kritériím a hlavně nebyly ryze historické. Časopis českého muzea se v mnohém míjel s nově vzniklým Českým časopisem historickým, i když mezi nimi bezpochyby styčné plochy byly. Časopis matice moravské zaujímal zvláštní postavení a někdy vystupoval jako zvláštní společná platforma pro „znesvářené“ tábory ČČH a ČČM.

6. Stručné zakončení

Hned na začátku závěru je nutné podotknout, že cílem této práce nebylo podat vyčerpávající výklad studijních cest Gollových žáků. Smyslem bylo poukázat na některé aspekty Gollovy školy, skrz které by bylo možné tento fenomén nahlížet. Předem je třeba upozornit, že jsem vynechal některé klíčové osobnosti (Josefa Šustu[191], Kamila Kroftu[192] a další) – ne snad proto, že by nebyly vhodným materiálem pro zpracování, ale spíše z důvodu cílené fragmentárnosti této práce. Vybral jsem čtyři oblasti, na kterých jsem chtěl ilustrovat ty rozměry Gollovy školy, jež jsou v „klasickém" paradigmaticko-metodickém přístupu někdy opomíjeny nebo jsou brány pouze jako jakýsi ilustrativní materiál.

V kapitole, kterou reprezentoval Josef Pekař bylo nastíněno, že motivace ke studijní cestě fluktuovala mezi racionálním kalkulem na jedné straně a osobním zájmem na straně druhé. Studenti vnímali zahraniční pobyt jako vhodnou příležitost pro to zlepšit své šance v konkurenčním boji při budování vědecké kariéry. Zkušenosti, navázání osobních styků, přístup k historickým materiál a literatuře představovaly solidní kapitál, jenž bylo možné využít. Volba vhodného místa pobytu se vždy odvíjela od plánovaného tématu habilitačního spisu a stala se tak víceméně nedílnou součástí tohoto procesu. Role Jaroslava Golla je v tomto směru naprosto zásadní. Jednak koordinoval všechny studijní pobyty, díky svým sociálním sítím mohl zajistit patřičná doporučení a materiálně též nezřídka studentům vypomáhal. Prakticky všichni mu z ciziny psali dopisy, v nichž informovali svého učitele o probíhající stáži a o postupu chystané práce. Goll se tak stal jakýmsi centrem, ke kterému se žáci upínali. Nelze zavrhnout význam a roli Antonína Rezka či Josefa Kalouska, ale jejich dopad je v tomto směru prokazatelně menší.

Jaroslav Bidlo nás zavedl na Rus konce 19. století, která se jeví jako poměrně odlišný svět. Prolínání, potýkání a vylučování státu a ruské inteligence nabývá v Rusku zcela zvláštní rysů. Univerzitní a vůbec vědecký systém je založen do značné míry na osobních stycích, soukromých seminářích a protekci. Ne že by tomu v jiných státech například západní Evropy nebylo, ale ruská monarchie je v tomto ohledu opravdu specifickým prostředím. Bidlo se hned od počátku snaží navázat úzké osobní styky a vyjednat případné trvalejší kontakty mezi českou a ruskou vědou. V případě Gollova žáka už nejde o naivní panslavismus jako ho znalo

[191] K tomu viz například Josef ŠUSTA, *Mladá léta učňovská a vandrovní. Praha – Vídeň – Řím (2. díl)*, Praha 1963, Josef BLÜML, *Itálie očima českého dějepisce Josefa Šusty*, in: Slavica Viterbiensia II, Roma 2007, str. 9-20 nebo Jiří LACH, *Josef Šusta 1874-1945. A History of a Life - A Life in History*, Olomouc 2003.
[192] Jindřich DEJMEK, *Léta „učňovská a vandrovní" Kamila Krofty (1894-1901)*, Minulostí západočeského kraje 29, 1994, str. 101-127.

19. století, ale opravdu o kritické vstřebávání ruských inspirací[193]. Postavení Jaroslava Golla je v této části Evropy oslabené, neboť zde nemá tolik osobních přátel jako jinde. O to větší tíha odpovědnosti připadla na samotného studenta. Rusové se o dění v českých zemích zajímali, i když je pravda, že pouze o některé aspekty[194]. Přesto obsáhlá korespondence mezi Gollem a Bidlem opět ukazuje na specifický vztah učitele a žáka. Takový, jenž z kuhnovských pozic lehce přehlédneme.

Bohemika a jejich studium v zahraničí nabídlo studentům důležitý materiál pro další práci, ale také upevnilo jejich vědecký kapitál. Obzvláště ti, kteří navštívil hodně specifická místa, měli velmi výhodné výchozí pozice pro uplatnění na trhu historiografie. Jaroslav Goll, podobně jako i další učitelé, projevoval značný zájem o tato studia a mapoval jejich vývoj. Vytvářel tak poměrně bohatou síť, jenž mu umožňovala vymýšlet témata pro práce svých dalších studentů, ale také pro jeho osobně. Studenti fungovali jako jistí emisaři.

Závěrečná kapitola představující Ladislava Hofmana a jeho popis francouzské historické vědy se pokusila nabídnout jeden z metodických pokusů, kterým je možné vystihnout rysy Gollovy školy. Pokud totiž studenti v zahraničí začali popisovat tamní vědecké prostředí, vytvářeli tak mustr odpovídající jejich představám o fungování historiografie. Na povrch se tak dostávají – do jaké míry nevědomky zůstává otázkou dalšího bádání – podstatné rozměry samotné Gollovy školy. Jak Hofman tak třeba i Bidlo zdůrazňují ty aspekty vědeckého života, které považují za zásadní – seminář, osobnost historika pro formování jeho školy a oborový časopis upevňující obor jako takový. Z těchto hlediska je pak opravdu možné hovořit o Gollově škole, ač s jejím metodickou novostí může být problém.

„V jiném světle se tak tato perioda české vědy objeví, pokud se pokusíme sestoupit do ní samé, nevycházet z našich subjektivních apriorních představ o pokroku, který zdánlivě či skutečně nastal, ale vskutku hledat kořeny a souvislosti Gollova myšlení a jednání ve vazbě na dobové podmínky české kultury, společnosti jako celku. V tomto přístupu se nám mnohé začne jevit v jiném, věřím reálnějším, světle.“[195] Ač tento citát pochází z knihy, se kterou má práce alespoň nepřímo polemizovala, věřím, že mé snaží i se všemi vědomími nedostatky přispělo k naplnění jeho smyslu.

---

[193] Za doplnění určitě stojí jeden z prvních kritických obrazů ruské země Karel Havlíček BOROVSKÝ, *Obrazy z Rus*, Praha 2008. Především kapitolu *Cizozemci v Rusích* (str. 65-93).

[194] Například Pekařova odpověď Theodoru Mommsenovi vyvolala vlnu zájmu. Bidlo Gollovi v lednu 1898 z Moskvy píše: *„Pekař mi poslal 3 Mommseny, ale bylo by jich potřebí mnohem více, ovšem německých exemplářů. Bylo by dobře poslati po několika exemplářích profesorským sborům jednotlivých fakult zdejších, neboť právě zdejší profesoři se o věc velice interesují.“* (Bidlo Gollovi, 15. ledna 1898 v Moskvě). Srovnej také myšlenou knihu Josef PEKAŘ, *Čechové jako apoštolové barbarství*, Praha 1897.

[195] Bohumil JIROUŠEK, *Jaroslav Goll. Role historika v české společnosti*, str. 211.

7. Použitá literatura a prameny

Prameny

A AV ČR, fond Jaroslav Bidlo, kart. 4, inv. č. 179, korespondence Jaroslav Goll

A AV ČR, fond Jaroslav Goll, krat. 4, inv. č. 314, korespondence J.V.Šimák

A AV ČR, fond Josef Vítězslav Šimák, kart. 3, inv. č. 37, korespondence rodičům

A AV ČR, fond Josef Vítězslav Šimák II, kart. 3, I/16, Lipská čtení

Archiv Muzea Českého ráje, A-P-JVŠ 23 a-f (materiály k lipskému pobytu J.V.Šimáka)

Jaroslav ČECHURA-Jana ČECHUROVÁ (edd.), *Vzájemná korespondence Josefa Pekaře a Antonína Rezka*, Časopis národního muzea 167, 1998, č.3-4, str. 37-68

Marek ĎURČANSKÝ (ed.), *Jaroslav Bidlo: Moje styky s Gollem*, in: Jaroslav Goll a jeho žáci, České Budějovice 2005, str. 657-686

Miloš HAVELKA (ed.), *Spor o smysl českých dějiny*, díl I. a II., Praha 1995 a 2006

Josef HOBZEK (ed.), *Valdštejnská studia mladého Josefa Pekaře (Z dopisů Pekařových Rezkovi)*, Řád 6, 1940, str. 132-140

Hana KÁBOVÁ (ed.), *Josef Vítězslav Šimák v korespondenci s Antonínem Rezkem a Josefem Kalouskem,* in: Z Českého ráje a Podkrkonoší 17, 2004, str. 166-208

Hana KÁBOVÁ - Karol BÍLEK (edd.), *Josef Pekař a Josef Vítězslav Šimák (Edice vzájemné korespondence)*, Z Českého ráje a podkrkonoší 20, 2007, str. 113-210

Josef KLIK (ed.), *Listy úcty a přátelství. Vzájemná korespondence Jaroslava Golla a Josefa Pekaře*, Praha 1941

Guillebert DE LANNOY, *Cesty a poselstva*, Praha 2009

Pavel Nikolajevič MILJUKOV, *Vospominanija*, Moskva 2001

Národní archiv, fond Hofman Ladislav K., inv. č. 1b, korespondence odeslaná – Jaroslav Goll

Vojtěch Jaromír NOVÁČEK (ed.), *Františka Palackého korrespondence a zápisky I. Autobiografie a zápisky do roku 1863*, Praha 1898

Adolf PATERA (ed.), *Korrespondence Josefa Dobrovského. Díl I.*, Praha 1895

František PALACKÝ, *Briefe an Therese,* Dresden 2003

Jaromír PEČÍRKA (ed.), *Listy o životě a umění. Dopisy Jaroslavu Gollovi, Josefu Pekařovi a Josefu Šustovi*, Praha 1943

Stanislawa SOCHACKA (ed.), *Listy Lucjana Malinowskiego do Jarosława Golla. Przyczynek do dziejów polsko-czeskich kontaktów naukowo-kulturalnych w drugiej połowie XIX. wieku*, Opole 1975

Josef ŠUSTA, *Mladá léta učňovská a vandrovní. Praha – Vídeň – Řím (2. díl)*, Praha 1963

V.V.TOMEK, *Paměti mého života. Díl I.*¸ Praha 1904

Literatura

Benedict ANDERSON, *Představy společenství. Úvahy o původu a šíření nacionalismu*, Praha 2008

Nikolaj Alexandrovič BERĎAJEV, *Ruská idea*, Praha 2003

Zdeněk BENEŠ, *Demytizovat Golla…Kritické úvahy nad kritickým portrétem a jeho působení*, ČČH 107, 2009, str. 148-151

Zdeněk BENEŠ, *Pojmy jako předmět historiografického studia. (Příklad: Gollova historická škola a její zakladatel)*, ČČH 93, 1995, str. 359-397

Jaroslav BIDLO, *O práci historické v Petrohradě*, ČČH 5, 1899, str. 98-118

Jaroslav BIDLO, *Z ruské university*, ČČH 4, 1898, str. 11-25

Jeremy BLACK, *Evropa osmnáctého století*, Praha 2003

Kateřina BLÁHOVÁ, *Česká historiografie přelomu století v dialogu s Evropou (1890-1914)*, Praha 2006 (disertace vedená Petrem Čornejem na Katedře dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy)

Kateřina BLÁHOVÁ, *České dějepisectví v dialogu s Evropou (1890-1914)*, Praha 2009

Josef BLÜML, *Itálie očima českého dějepisce Josefa Šusty*, in: Slavica Viterbiensia II, Roma 2007, str. 9-20

Josef BLÜML, *Studijní cesta Čeňka Zíbrta do Polska a Ruska*, Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 34, 1997, str. 112-117

Dagmar BLÜMLOVÁ, *Teskný historik Ladislav Hofman*, České Budějovice 2005

Jonathan BOLTON (ed.), *Nový historismus/New Historicism*, Brno 2007

John BRANNIGEN, *New Historicism and Cultural Materialism,* New York 1998

Peter BURKE, *Francouzská revoluce v dějepisectví*, Praha 2004

Jaroslav ČECHURA, *Josef Pekař a Karel Lamprecht*, in: K poctě Jaroslava Marka, Praha 1996, str. 73-84

Jan Matouš ČERNÝ, *Fortunát Durych – první český slavista*, Turnov 1890

Jindřich DEJMEK, *Léta „učňovská a vandrovní" Kamila Krofty (1894-1901)*, Minulostí západočeského kraje 29, 1994, str. 101-127

Gerald DIESENER (ed.), *Lamprecht weiterdenken. Universal- und Kulturgeschichte heute*, Leipzig 1993

Josef DOBROVSKÝ, *Litterarische Nachrichten von einer auf Beranlassung der böhm. Gesellschaft der Wissenschaften im Jahre 1792 unternommenen Reise nach Schweden und Rußland*, Prag 1796

Ivan DOROVSKÝ, *Konstantin Jireček*, Brno 1983

Marek ĎURČANSKÝ, *Jaroslav Bidlo a Gollova škola*, in: Jaroslav Goll a jeho žáci, České Budějovice 2005, str. 439-449

Marek ĎURČANSKÝ, *Krakovský pobyt Jaroslava Bidla ve školním roce 1892/1893*, in: Pocta Zdeňku Jelínkovi, Kolín 2001, str. 47–55

Umberto ECO, *Bludiště seznamů*, Praha 2009

Umberto ECO (ed.), *Dějiny krásy*, Praha 2005

Erik ERIKSON, *Mladý muž Luther*, Praha 1996

V. A. FRANCEV, *Cesta J.Dobrovského a hr. J. Sternberka do Ruska v letech 1792-1793*, Praha 1923

Catherine GALLAGHER – Stephen GREENBLATT, *Practicing New Historicism,* Chicago 2001

Stephen GREENBLATT, *Learning to Curse*, London 2007

Stephen GREENBLATT, *William Shakespeare. Velký příběh neznámého muže*, Praha 2007

Jaroslav GOLL, *Dějiny a dějepis*, Athenaeum 1888/1889, str. 73-77 a 93-103 (přetištěno v Jaroslav GOLL, *Vybrané spisy drobné I*, Praha 1928-1929, str. 1-27)

Jaroslav GOLL, *Ústav pro rakouský dějezpyt*, ČČH 11, 1905, str. 68-72

George Peabody GOOCH, History and Historians in the Nineteenth Century, London-New York 1913

Lionel GOSSMAN, *Anecdote and History,* History and Theory 42, 2003, str. 143-168

Josef HANZAL, *Josef Pekař*, Praha 2002

Jan HAVRÁNEK, *Die Rolle der Universitäten und der modernen "peregrinatio academia" für den sozialen Aufstieg der Studenten,* in: R. Plaschka und K. Mack (edd.), Wegenetz europäischen Geistes II., Wien 1987, str. 114-117
Wieland HELD - Uwe SCHRIMER (edd.), *Rudolf Kötzschke und das Seminar fuï Landesgeschichte und Siedlungskunde an der Universitaï Leipzig,* Beucha 1999

Jana HELSNEROVÁ, *Julius Glücklich. Živo a dílo*, diplomová práce obhájená v Brně v roce 2008.

Ivan HLAVÁČEK, *Tzv. Gollova škola a vídeňský „Institut",* in: Jaroslav Goll a jeho žáci, České Budějovice 2005, str. 77-90

Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Český historický ústav v Římě v letech 2006-2007*, ČČH 106, 2008, str. 721-725

Josef HOBZEK (ed.), *O Josefu Pekařovi: příspěvky k životopisu a dílu*, Praha 1937

Ladislav HOFMAN, *O organisaci historického studia na vysokých školách v Paříži,* ČČH 8, 1902, str. 284-303

Ladislav HOFMAN, *Sebrané spisy*, I. a II. díl, Praha 1904 a 1905

Jaroslava HOFFMANNOVÁ – Jana PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů českých zemí*, Praha 2000

František HORÁK, *Pojem bohemikum*, Česká bibliografie 1, 1959, str. 9-18

Jan HORSKÝ, *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním*, Praha 2009

Miroslav HROCH, *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*, Praha 2010

Christophe CHARLE, *Intelektuálové v Evropě 19. století*, Brno 2004

Christophe CHARLE, *Paříž na přelomu století. Kultura a politika fin de siècle*, Brno 2004

Jaromír JEDLIČKA, *K pojetí bohemika*, Česká bibliografie 2, 1961, str. 32-44

Bohumil JIROUŠEK, *Antonín Rezek*, České Budějovice 2002

Bohumil JIROUŠEK, *Jaroslav Goll. Role historika v české společnosti*, České Budějovice 2006

Bohumil JIROUŠEK, *Studia Karla Stloukala ve Vídni a Římě (v korespondenci Jaroslavu Gollovi)*, in: Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století, Praha 2004, str. 210-215

Bohumil JIROUŠEK, *Studijní cesta Jaroslava Bidla na Rus v letech 1897-1898*, Scientific Papers of University of Pardubice, Series C, Institute of Languages and Humanities 3, 2000, str. 83-90

Bohumil JIROUŠEK, Josef BLŰML, Dagmar BLŰMLOVÁ (edd.), *Jaroslav Goll a jeho žáci*, České Budějovice 2005

Otakar JOSEK, Ži*vot a dílo Josefa Kalouska*, Praha 1922

Hana KÁBOVÁ, *Učňovská léta Josefa Vítězslava Šimáka (23. 6. 1890 - 18. 9. 1900)*, in: Čas výstavního ruchu. Studie a materiály, České Budějovice 2005, str. 157-184

Zdeněk KALISTA, *Josef Pekař*, Praha 1941 (nové rozšířené vydání vyšlo v roce 1994)

Karel KAZBUNDA, *Stolice dějin na pražské univerzitě, III. Od zřízení univerzity do konce rakousko-uherské monarchie*, Praha 1968

Martina KINDLMANOVÁ, *Nový historismus a problém interpretace*, in: Teorie dějin vědy a techniky. Sborník příspěvků ze IV. doktorandské konference, Plzeň 2007, str. 56-67.

Ladislav KLICMAN, *Z Vatikánu*, ČČH 1, 1895, str. 21-32, 106-116 a 231-246

Jiří KOŘALKA, *Bavorská korespondence Františka Palackého 1836-1846*, Husitský tábor 5, 1982, str. 209-252

Jiří KOŘALKA, *František Palacký*, Praha 1998

Jiří KOŘALKA, *Palacký a Frankfurt 1840-1860: Husitské bádání a politická praxe*, Husitský tábor 6-7, 1983/1984, str. 239-360

Václav KRÁL, *Zdeněk Nejedlý a Gollova škola*, Praha 1986

Konrad KRAUSE, *Alma mater Lipsiensis. Geschichte der Universität Leipzig von 1409 bis zur Gegenwart*, Leipzig 2003

Hans-Heinz KRILL, *Die Rankerenaissance. Max Lenz und Erich Marcks*, Berlin 1962

Kamil KROFTA, *České bádání v archivu vatikánském*, Zprávy zemského archivu I, 1906, str. 24-42

Kamil KROFTA, *Z Vatikánu*, ČČH 6, 1900, str. 320-340

František KUBKA, *Dobrovský a Rusko*, Praha 1926

Jan P. KUČERA-Jiří RAK, *Bohuslav Balbín a jeho doba*, Praha 1983

Martin KUČERA, *Rakouský občan Josef Pekař*, Praha 2005

František KUTNAR – [Jaroslav MAREK], *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, I. a II. díl, Praha 1977 a 1978 (druhé vydání Praha 1997, třetí Praha 2009)

Dominick LaCAPRA, *Rethinking Intellectual History. Texts, Contexts, Language*, Cornell University 1983.

Jiří LACH, *Josef Šusta 1874-1945. A History of a Life - A Life in History*, Olomouc 2003

Karl LAMPRECHT, *Moderne Geschichtswisseschaft*, Freiburg 1905

Ljudmila Pavlovna LAPTEVA, *Ruský slavista N. V. Jastrebov (1869-1923) a jeho styky s Čechami a pražskou univerzitou,* Acta Universitatis Carolinae - Historia Universitatis Carolinae Pragensis 39, 1989, č. 1, str. 13-52

Max LENZ, *Kleine historische Schriften I.*, München und Berlin 1922

Alphons LHOTSKY, *Geschichte des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 1854-1954*, Graz 1954

Josef MACŮREK, *Dějepisectví evropského východu*, Praha 1946

Josef MACŮREK, *Jaroslav Bidlo*, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, řada C, roč. 46, Brno 1998, str. 165-179.

Milan MACHOVEC, *Josef Dobrovský*, Praha 2004

Jaroslav MAREK, *Jaroslav Goll*, Praha 1991

Jana MANDLEROVÁ, *K zahraničním cestám učitelů vysokých škol v českých zemích (1888-1918)*, Dějiny věd a techniky 2, 1969, str. 232-246

Anatole MAZOUR, *V. O. Kliuchevsky: The Making of a Historian*, Russian Review 31, 1972, str. 345-359

Anatole MAZOUR, *V. O. Kliuchevsky: The Scholar and Teacher*, Russian Review 32, 1973, str. 15-27

Charles E. McCLELLAND, *Berlin Historians and German Politics,* Journal of Contemporary History 8, 1973, č. 3, str. 3-33

Pavel Nikolajevič MILJUKOV, *Očerki istorii istoričeskoj nauki*, Moskva 2002

Galina Nikolajevna MOISEJEVA, *Jozef Dobrovskij i Rossija. Pamjatniki russkoj kul'tury XI-XVIII vekov v izučeniji češskogo slavista*, Leningrad 1990

Martin NECHVÁTAL, *Jaroslav Bidlo (1868-1937),* Sborník k dějinám 19. a 20. století 9, Praha 1984, str. 105-122.

Martin NEJEDLÝ, *Fortuny kolo vrtkavé*, Praha 2003

Martin NEJEDLÝ, *Středověký mýtus o Meluzíně a rodová pověst Lucemburků*, Praha 2007

Painting Light. The Hidden Techniques of the Impressionists, Vienna 2009

František PALACKÝ, *Literarische Reise nach Italien im Jahre 1837 zur Aufsuchung von Quellen der böhmischen und mährischen Geschichte*, Prag 1838

Vladimír PAPOUŠEK, *Pojetí „new history" S.Greenblatta a problematika literární historie*, Česká literatura 50, 2002, str. 371-382

Milada PAULOVÁ, *K uctění památky Jaroslava Bidla*, ČČH 44,1938, str. 30-40

Josef Pekař a české dějiny 15. - 18. století, Bystrá nad Jizerou 1994

Josef PEKAŘ, *Dějiny valdštejnského spiknutí*, Praha 1895 (2. dvoudílné vydání Praha 1933 a 1934; poslední vydání Praha 2008 s obsáhlou předmluvou Antonína Kostlána)

Josef PEKAŘ, *Spor o individualismus a kollektivismus v dějepisectví,* ČČH 3, 1897, str. 146-160

Jürgen PIETERS, Moments of Negotiation. The New Historicism of Stephen Greenblatt, Amsterdam 2001

Richard PIPES, *Rusko za starého režimu*, Praha 2004

Richard Georg PLASCHKA, *Umwelt und Grundtendenzen der Studentenmigrationen in Mittel- und Südosteuropa vom 18. bis zum 20. Jahrhundert*, in: R. Plaschka und K. Mack (edd.), Wegenetz europäischen Geistes II., Wien 1987, str. 11-29

Richard Georg PLASCHKA, *Von Palacký bis Pekař*, Graz-Köln 1955

Richard PLASCHKA und Karlheinz MACK (edd.), *Wegenetz europäischen Geistes II*., Wien 1987

Jitka RAUCHOVÁ, *Rakouský institut v Římě a čeští badatelé v letech 1887-1914*, in: Jaroslav Goll a jeho žáci, České Budějovice 2005, str. 107-120

Fritz K. RINGER, *The Decline of the German Mandarines. The German Academic Community 1890-1933*, Harvard University Press 1969

František ROUBÍK (ed.), *Sborník k sedmdesátým narozeninám universitního profesora Dr. J.V. Šimáka*, Turnov 1940

Georg SIMMEL, *The Metropolis and Mental Life*, in: The Sociology of Georg Simmel, Illinois 1950, str. 409-424

Georg SIMMEL, *The Stranger*, in: The Sociology of Georg Simmel, Illinois 1950, str. 402-408

Luise SCHORN-SCHÜTTE, *Karl Lamprecht. Kulturgeschichtsschreibung zwischen Wissenschaft und Politik*, Göttingen 1984

Alain SOUBIGOU, *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha 2004

František Xaver ŠALDA, *O Josefu Pekařovi, historikovi a politikovi*, Šaldův zápisník 1936-1937, str. 121-131

J. V. Šimák a poslání regionální historiografie v dnešní době, Semily 1996

Josef Vítězslav ŠIMÁK, *České dějiny I.5. Středověká kolonizace v českých zemích*, Praha 1938

Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Bohemika v Lipsku*, Praha 1907

Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Studenti z Čech, Moravy a Slezska na německých universitách v XV.-XVIII. st.*, ČČM 79, 1905, s. 290-297 a 419-424.

Josef Vítězslav ŠIMÁK, Studenti z Čech, Moravy a Slezska na německých universitách v XV.-XVIII. st., ČČM 80, 1906, str. 118-123, 300-305 a 510-539

Alena ŠLECHTOVÁ, *Mládí a studia Josefa Emlera*, in: Josef Emler (1836-1899), Praha 1989, s. 131-189

Jiří ŠTAIF, *Historici, dějiny a společnost*, I. a II. díl, Praha 1997

Jiří ŠTAIF, *František Palacký*, Praha 2009

Josef ŠUSTA, *Dějepisectví, jeho vývoj v oblasti vzdělanosti západní ve středověku a době nové*, Praha 1933 (2. vydání 1946)

Michail Nikolajevič TICHOMIROV (ed.), *Istoria moskovskogo universiteta*, Moskva 1955

Otto URBAN, *Česká společnost 1848-1918*, Praha 1982

Václav VEBER, *Mikuláš II. a jeho svět*, Praha 2000

H. Aram VEESER (ed.), *The New Historicism*, New York-London 1989